

IV. Murad Döneminde İstanbul'da İsyanlar

Fatma Kaytaç

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Giriş

16. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı Devleti'nde siyasal yapıyı ve sosyal koşulları etkisi altına alacak köklü değişiklikler meydana gelmeye başlamıştır. Ekonomik sorunlar, siyasi rekabetler, başta asker olmak üzere değişik hihiplerin ortaya çıkardığı isyanlar bazen o derece şiddetli ve yıkıcı olabiliyordu ki dönemin yerli ve yabancı gözlemcileri devletin yakında çökeceğini düşünüyorlardı¹. Bu çalışmada 1623 yılına kadarki bu süreç hakkında kısa bir giriş yapıldıktan sonra, IV. Murad devrinde (1623-1632 yılları arası) İstanbul'da meydana gelen isyan hareketleri tahlil edilmeye çalışılacaktır.

Kanuni dönemi sonrasında askeri düzende, sancağa çıkma usulünde, medreselerde görülen farklılıklara paralel olarak siyasi sahada da farklı açılımlar ve değişimler ortaya çıkmıştır. Bu süreçte özellikle siyasi alanda farklı grupların etkinliği artmaya

.....
1 Askeri ve mali sistemde değişim hakkında değerlendirme için bkz. Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye / Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV*, İstanbul 2016, s. 23-66.

başlamıştır. Mesela Kanuni'nin oğulları arasında meydana gelen taht mücadelesinde ulemanın desteklediği II. Selim'in tahta çıkması ve ilk defa ulemaya cülus bahşisi verilmeye başlanması ulemanın siyasi manada etkinliğinin artmasının göstergesi olarak düşünülebilir.² Nitekim bundan sonra Selim'in oğlu III. Murad'ın da yeniçerilere karşı dinî grupları desteklediği görülmektedir.³ III. Mehmed devrinde sipahiyle ittifak eden ulemadan Sunullah Efendi'nin (Osmanlı tarihinde bir ilk olarak hanedana mensup olmayan birisinin) tahta geçirilmesinin düşünülmesi⁴ ulemanın ulaşabileceği siyasi gücü göstermesi bakımından ilginç bir örnektir. Ulemanın etkinliği I. Mustafa'nın cülusu sırasında daha da artmış meşruiyet meselesinden dolayı da şeyhülislam neredeyse padişahı tayin eder duruma gelmiştir⁵. Şüphesiz ulema sınıfı

.....

- 2 II. Selim devlet işlerindeki inceliklere, kanun ve usullere vakıf olmayan danışmanlarının sözüyle hareket ederek kapıkullarının cülus bahşisini vermek istememiş ancak asker arasında huzursuzluk baş gösterince eksiksiz dağıtmak zorunda kalmıştır. Buna karşılık vezirlere ve devlet ricaline ilaveten yeni bir kanun koyarak ulemaya da cülus bahşisi verdirmiş ve bu bahşisin Sahn-ı Seman'ın hariç müderrislerine kadar yaygınlaştırılmasını emretmiştir. Ayrıca ulemaya softan birer cübbe ihsan etmiş ve bu durum sonraları da devam etmiştir (İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, Ankara 1988, I, 339-341).
- II. Osman, ulema sınıfının kendi zamanında daha da artan siyasi etkinliğini azaltmak için arpalıklarını geri alarak onları devlete bağımlı kılmaya çalışır fakat başarılı olamaz (Karen Barkey, *Eşkiyalar ve Devlet / Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, çev. Zeynep Altok, İstanbul 2016, s. 228).
- 3 Erdal Küçükyağcı, *Turna'nın Kalbi Yeniçeri Yoldaşlığı ve Bektaşilik*, İstanbul 2013, s. 61-62.
- 4 Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Tarihi Metin ve İndeks (1003-1045/1595-1635)*, haz. Şevki Nezihi Aykut, Ankara 2004, III, 692, 736; Feridun M. Emecen, "Osmanlı Hanedanına Alternatif Arayışlar", (s. 37-60) *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan Devlet ve Toplum*, İstanbul 2011, s. 45-46; G. Börekçi, "İnkırazın Eşiğinde Bir Hanedan: III. Mehmed, I. Ahmed, I. Mustafa ve 17. Yüzyıl Osmanlı Siyasî Krizi", *Dîvân*, XIV/26 (2009/1), s. 49-50.
- 5 Meşruiyeti sağlamanın ulema ricalinin elinde olduğu zannedilmekle birlikte zaman zaman (hatta çoğunlukla) istemedikleri konularda da fetva vermek zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır. Mesela I. Mustafa'nın tahta oturtulması sırasında (ikinci defa) Şeyhülislam Esad Efendi'nin yeniçerilerin baskısıyla fetva vermek zorunda kaldığı, arka planda ise Osmanlı tarihinde ilk defa

merkezde yeniçeri ya da sipahiyle ittifakı olmaksızın dikkate değer bir güç teşkil edemiyordu. Nitekim I. Mustafa'nın ikinci saltanatı döneminde siyasi anlamda organize hareket etme faaliyetinde bulunmuşlar fakat bu teşebbüs faciayla sonuçlanmıştır⁶.

Veraset sisteminde oluşmaya başlayan değişiklik ise, siyasi arenada harem ağaları ve kadınların etkinliğinin artmasına sebep olmuştur. Böylece Kanuni devrinden itibaren ilk emareleri görülmeye başlanan güçlü vezirler çağına adım atılmaya başlanmıştır. Artık devlet sadece padişahın şahsiyetine bağlı olmayıp, vezirlerin ve hanedanın güçlü hanım mensuplarının birlikte idare ettikleri farklı bir modele doğru gitmiştir.⁷

Yeni oluşan bu geniş yelpazeli siyasi ağdaki hizipler birbiriyle ittifak kurarak veya çatışarak siyasi mekanizmada kendilerini göstermeye çalışmışlardır⁸. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak

.....

yeniçerilerin bizzat üstelik akli melekeleri zayıf bir padişahı saltanata getirdiği görülmektedir. Konu hakkında geniş değerlendirme için bkz. Halil İncalcık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı Devleti Üzerine Araştırmalar*, İstanbul 2014, II, 172.

6 Ayrıntılı bilgi için bkz. Solak-zâde Mehmed Hemdemi, *Solak-zâde Tarihi*, haz. Vahid Çubuk, Ankara 1989, II, 505-509. Kâtip Çelebi bu olaydan sonra ulemanın yeniçeriye kızgınlığının artarak onlara karşı Abaza'yı tahrik etmeye başladıklarını belirtir (Kâtip Çelebi, "Fezleke Tahlil ve Metin", haz. Zeynep Aycibin, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 705).

7 Feridun M. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, İstanbul 2015, s. 290. Veraset sistemindeki değişimin ilk uygulama örneğini I. Ahmed'in (h. 1603-1617) ölümüyle tahta (hanedanın en büyük erkek üyesi) I. Mustafa'nın geçmesi teşkil etmiştir. I. Mustafa'nın iki saltanat dönemi arasında tahta çıkan II. Osman ise amcası yerine tahta oturmuştur. Veraset sistemi hakkında bilgi için bkz. Leslie P. Peirce, *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümlerlik ve Kadınlar*, çev. Ayşe Berktaş, İstanbul 1996; Halil İncalcık, "Osmanlılarda Saltanat Veraset Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. XIV, S. 1, (1959), s. 69-94; Osmanlıda veraset sisteminde görülen değişikle hanedanın daha da önem kazanmasına dair değerlendirmeler için bkz. Emecen, "Alternatif Arayışlar", s. 44.

8 Faroqhi, saray hiziplerinin yeniçeri ya da onlara karşı sipahiler ile ilişki kurmasının başlangıcını 1589'da gerçekleşen Beylerbeyi Vakasına dayandırır

Sultan'dan uzaklaşan kapıkulları da (sancağa çıkma usulünün kaldırılması, ordunun başında sefere çıkmamaları gibi sebeplerle) sık sık ayaklanır olmuştur.

Bununla birlikte XVII. asırda Osmanlı hâlâ dünyanın büyük devletlerinden birisidir. Fakat gerek Anadolu'da gerekse merkezde devleti sürekli meşgul eden şiddetli isyan hareketleri de eksik değildir. Bu sebeple idari, askeri, siyasi her alanda bir değişim ve dönüşümün yaşandığı bu süreç Osmanlı padişahları ve hanedan açısından kriz dönemi olarak vasıflandırılır.⁹ I. Ahmed'in ölümünden (1617) IV. Murad'ın cülusuna (1623) kadar geçen süreçte hem taşrada hem de merkezde devlet anarşi içinde kalmıştır.¹⁰ Bu olaylar sırasında merkezde gerçek iktidar sahipleri

.....

(Suraiya Faroqhi, "Krizler ve Değişim 1590-1699", çev. Ayşe Berktaş, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, ed. Halil İncalcık-Donald Quataert, İstanbul 2004, s. 546). Gerçekten de asilerin bu hareketleri, Osmanlı tarihinde saray basarak taleplerini bildirmeleri bakımından ilk olduğu gibi bundan sonraki merkezi isyanlara da (Sultan II. Osman Vakası, IV. Murad'ın defalarca ayak divanına çıkma hadiselerinde olduğu gibi) örneklik teşkil ettiği görülmektedir.

9 Eskiden duraklama devri olarak nitelendirilen bu dönem için Modern Osmanlı tarihi araştırmacıları tarafından çeşitli yeni terimler öngörülmektedir. Bu dönemi, araştırmacılarından Halil İncalcık, "tağayyür ve fesat: bozulmuş ve kargaşa", Cemal Kafadar, "Çelebiler ve mecmualar", Suraiya Faroqhi, "kriz ve değişim" terimleriyle nitelendirirler (Halil İncalcık, *Devlet-i 'Aliyye*, II; Cemal Kafadar, "Sohbete Çelebi, Çelebiye mecmûa" *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII, Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, İstanbul 1012, s. 45 (s. 43-52); Faroqhi, "Krizler ve Değişim" s. 541-757).

10 İncalcık, I. Mustafa'nın ikinci cülusuyla 30 yıl sürecek yeniçeri zorbalığının başladığını ifade eder (İncalcık, *Devlet-i 'Aliyye*, II, 172). Olayların bizzat şahidi olan Tugi de "Sultan Osman vakasından sonra her gün bir hâdisе zuhur ederdi" sözleriyle bu kargaşa dönemini özetlemiştir (Hüseyin Tugi, *Musibetnâme Tahsil-Metin ve İndeks*, haz. Şevki Nezihi Aykut, Ankara 2010, s. 224). Devlet (duraklama, tağayyür ve fesat gibi çeşitli terimlerle nitelenen) bu devre şüphesiz I. Ahmed'in ölümünden hemen sonra girmemiştir. Her ne kadar verasette değişiklik, siyasi mekanizmada harem ağaları ve kadınlarının etkinliğinin artması gibi sebeplerin bu karışıklıklarda etkisi varsa da 16. yüzyıldan itibaren kötüye giden ekonomik durum, tımar sisteminin bozulması, askeri düzenin sarsılması, sancağa çıkma usulünde değişikliğe

sipahi bölükleri ve yeniçeriler olmuş, sık sık değiştirilen veziriazamlar hep onların isteğiyle iktidara getirilmiştir¹¹. IV. Murad'a gelinceye kadar İstanbul çok sayıda isyan hareketine şahitlik etmiştir. Bunlardan en elimi ise IV. Murad'ın tahta geçmesinden kısa süre önce meydana gelen ve Osmanlı tarihinde ilk olarak padişah katliyle neticelenen Sultan Osman hadisesidir¹². Bu olay Osmanlı tarihinde askeri anlamda çözülme noktalarından birisi olmuş ve bundan sonra kapıkullarının hareketleri önüne geçilmez bir hal almıştır.

IV. Murad döneminde meydana gelen isyan hareketleri de aslında Sultan Osman olayının türbülansı olarak değerlendirilebilir. Çünkü Sultan Osman'dan sonra tahta geçirilen I. Mustafa aklen devleti yönetebilecek kapasitede değildir. Normalde bir padişah öldüğü zaman diğer padişah cülus edene kadar geçen

.....

gidilmesi, medresede yığılmalar ve suhte isyanları gibi olumsuzluklar da bu durumda etkili olmuştur. Kanuni döneminden 1603 yılına kadarki süreç içinde görülen bu hadiseler hakkında bilgi için bkz. Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celali İsyanları"*, İstanbul 1975.

11 İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, II, 179-181. Mere Hüseyin Paşa'nın kulların isyanıyla azlinden sonra saraydan kapıkullarının Davud Paşa, Gürcü Mehmed Paşa veya Lefkeli Mustafa Paşa'dan birini sadrazamlığa seçebilecekleri şeklinde bir hatt-ı hümayun çıkar. Kendi aralarında da anlaşamamaları sebebiyle "padişahımız kimi seçerse o olsun" derler ve böylece Mustafa Paşa sadarate getirilir (Na'imâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ (Ravzatü'l-Hüseyin fi Hulâsati Abbâri'l-Hâfikayn)*, haz. Mehmet İpşirli, Ankara 2007, II, 497).

12 Bu konuda bilgi için bkz. Orhan Şaik Gökyay, "II. Sultan Osman'ın Şehadeti", *Atsız Armağanı*, İstanbul 1976, s. 187-256; Baki Tezcan, "'Genç' Osman Neden Tahttan İndirildi? Osmanlı Tarih Yazımında Bir Yolculuk", *Osmanlı İmparatorluğunda İsyân ve Ayaklanma*, Edit. Jane Hathaway, çev. Deniz Berktaş, İstanbul 2010, s. 43-78; Baki Tezcan, *The Second Ottoman Empire Political and Social Transformation in the Early Modern World*, New York 2010; Esra Kılıç, "Sultan II. Osman'ın Siyasi Hayatı", Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011; Hasan Yaşaroğlu, "Osmanlı'da Bir Darbe ve Tahlili: Genç Osman Örneği", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/7 Summer 2013, Ankara, p. 705-732, http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1669358600_40Ya%C5%9Faro%C4%9FluHasan-trh-705-732.pdf, Erişim: 23.08.2016).

sürede görülen otorite boşluğunda meydana gelen olumsuz vakalar¹³ Sultan Osman hadisesinden sonra oluşan otorite zafiyetinde uzun süre devam etmiş ve bu durum devletin kargaşa dönemine girmesine sebep olmuştur. Bu hadiseden sonra kapıkulları siyasi otorite olarak güçlerinin iyice farkına varmış ve istemedikleri her olayda huzursuzluk çıkarmışlardır.¹⁴

Sultan IV. Murad aklen zayıf olan amcası I. Mustafa'nın ikinci hakimiyetinden sonra ulemanın, devlet adamlarının istişaresi sonucunda¹⁵ tahta geçirilmiştir.¹⁶ Oldukça kıvrak zekalı ve meraklı bir kişiliğe sahiptir. Fakat bu sırada daha 11 yaşlarında bir çocuktur.¹⁷ Bu yüzden hükümdarlığının ilk yıllarında hükmetme yetkisi annesi Kösem Sultan ve veziriazamlar elindedir.¹⁸

.....

- 13 Fatih'in ölümünden sonraki boşlukta İstanbul'un yağmalanması bu duruma örnek gösterilebilir. Aslında devlet adamlarının padişahların ölümünü bir sır gibi saklamaları da bu olumsuz tabloların çıkmasını engel olma amacı gütmekteydi.
- 14 Devletin düştüğü hazin durum Naîmâ'da açıkça ortaya konur (Naîmâ, II, 514 vd).
- 15 Veziriazam Kemankeş Ali Paşa, Şeyhülislam Yahya Efendi, ulema ve erkan-ı divan ve askerinin ihtiyarlarından oluşan bir grup toplanarak devletin içler acısı durumunu söyleyip Sultan Ahmed Han'ın en büyük oğlu Sultan Murad Han'ı saltanata getirmeye karar verirler. Hasan Bey-zâde, III, 975-978; Kâtip Çelebi, 706; Naîmâ, II, 514, Peçevî İbrahim, *Târib-i Peçevî*, İstanbul 1283, II, 400; Solak-zâde, II, 513.
- 16 IV. Murad'ın cülusu konusunda kaynaklarda farklı tarihler verilmektedir. Bu konuda Hasan Bey-zâde, 1032 14 Zilhicce yekşenbih gününü (Hasan Bey-zâde, III, 978), Peçevî İbrahim, Naîmâ ve Solak-zâde 14 Zilkade 1032 (Peçevî, II, 399, Naîmâ, II, 514, Solak-zâde, II, 514), Tugî 22 Zilkade 1032 yekşenbih gününü verirler (Hüseyin Tugî, s. 227). Uzunçarşılı bunlardan 14 Zilkade 1032 tarihini esas almıştır (İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, K. I, Ankara 2003, III, 149). Danişmend kaynaklarda verilen farklı tarihler hakkında bir değerlendirme yaptıktan sonra 15 Zilkade Pazar/10 Eylül tarihini kabul etmiştir (İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1972, III, 323).
- 17 IV. Murad babası I. Ahmed'in saltanat devrinde 28 Cumâdu'l-ülâ 1021-27 Temmuz 1612 tarihinde dünyaya gelmiştir. Tahta çıktığı sırada 11 sene 1 ay 15 günlüktür yani 12 yaşının içerisinde (Danişmend, III, 325).
- 18 Sultan Murad'ın annesi Kösem lakabıyla bilinen Mâhpeyker Vâlide Sultan

IV. Murad'ın annesinin vesayetindeki bu ilk zamanlarında kullar, yeniçeri ve sipahilerin fitneleri günden güne artmış¹⁹ ve bu durum askerler arasında bir güç gösterisi haline dönüşmüştür. Ayrıca Anadolu'da Abaza Mehmed Paşa, Rum Mehmet, Baba Ömer isyanları merkezi sürekli meşgul etmiştir. Fakat bu çalışmada İstanbul merkezli isyanlar üzerinde durulmuş ve bunlar hakkında bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Ancak konuyla bağlantılı olduğu durumlarda taşrada gerçekleşen olaylarla ilgili de kısa açıklamalar yapılması söz konusu olmuştur. 1623-1632 tarihleri arasında İstanbul'da isyan olarak nitelenebilecek beş olay gerçekleşmiştir. Bunlar, Cülus Bahşişi Meselesi, Ağa Değişimi Hadisesi, Başdefterdar Abdülkerim Efendi Olayı, Gürcü Mehmed Paşa'nın Katli Meselesi ve Hüsrev Paşa Hadisesi olaylarıdır. Bunlar arasında Osmanlı kroniklerinde ve diğer kaynaklarda en detaylı anlatılan ise Gürcü Mehmed Paşa'nın Katli ve Hüsrev Paşa'nın azliyle gelişen isyan hareketleridir. Dolayısıyla bu iki hadise çalışmanın hacimli kısmını oluşturmaktadır.

1. Cülus Bahşişi Meselesi

IV. Murad zamanında İstanbul'da ilk isyan kıpırtıları cülus bahşişi sebebiyle saltanatın ilk günlerinde hissedilir. Devletin içine düştüğü kötü durumdan ve hazinenin boş olmasından dolayı²⁰ Sultan Murad tahta oturacağı sırada yeniçeri ve sipahiler cülus

.....

padişahın doğrudan doğruya devlet işlerinin başına geçtiği 1632 yılına kadar bir çeşit saltanat naibi olarak devleti idare etmiştir. (İnalcık, *Devlet-i Aliyye*, II, 187). Ancak çalışmada metinlere bağlı olarak verilen bölümlerde de görüleceği gibi kaynaklarda (özellikle kroniklerde) İstanbul'daki isyan hareketleri padişah merkezli anlatılır, Kösem Sultan'ın ismi nadiren zikredilir.

¹⁹ İnalcık, *Devlet-i Aliyye*, II, 188.

²⁰ I. Ahmed'in ölümünden sonra 1617 ile 1623 yılları arasında dört defa taht değişikliği olmuş, her saltanat değişikliği sırasında verilen cülus bahşişi ve diğer harcamalar hazineyi boşaltmıştır. Mustafa Nuri Paşa beş sene içinde dört defa cülus bahşişinin verilmesinin yanı sıra Sultan Mustafa'nın annesinin askeri taltif ederek oğluna destek sağlamak amacıyla asi askere Osmanlı hazinesini dağıtarak israf ettiğini ifade eder (Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukû'at*, İstanbul 1327, II, 97).

bahşîşi almayacaklarına dair söz vermişlerdir.²¹ Fakat daha sonra (yaklaşık bir ay sonra) bunun ancak geciktirilebileceğini belirterek söylenmeye başlarlar.²² Bu talepler üzerine sadrazam ve yeniçeri ağası hazineye hiç para olmadığı için 25 altın verilmesini önerirler. Ancak kul taifesi bunun her zamanki gibi 50 altın olmasını isterler.²³ Bunun üzerine Enderun'da bulunan altın malzemelerden sikke basılarak herkese eksiksiz cülus bahşîşi dağıtılır²⁴ böylece olay büyümeden yatıştırılmış olur.

.....

21 Kapıkulu “zarûret-i hazîne” vardır diyerek inam almamaya söz verirler (Kâtip Çelebi, s. 706; Hasan Bey-zâde, III, 979; Solak-zâde, II, 514; Naîmâ, II, 514). Kul taifesinin büyükleri ile ocakların ihtiyarları bir araya gelerek “cülus bahşîşi talep olunmasın, tek âleme nizâm ve intizâm gelsin derler”... (Peçevî, II, 400).

22 Hasan Bey-zâde, III, 979; Peçevî, II, 400; Hammer Purgstall, *Osmanlı Devleti Tarihi*, trc. Ata Bey, haz. Mümin Çevik-Erol Kılıç, İstanbul tarihsiz, IX, 14. Tugi'ye göre padişahın tahta çıkmasından bir ay sonra asker taifesi arasında “Hiç atıyyesiz pâdişâh olur mı? Niçün bahşîş istemezsiniz?” diye söylenmeye başlarlar (Tugi, s. 227). Karaçelebizâde, Padişahın kutlu cülusunu ganimet bilip nâm-ı in'âm yâd olunmamak üzere anlaşma yapıldığı halde tâife-i Bektaşiyân zabitleri tahrikiyle anlaşmanın bozulup hilâf-ı ahd u misak resm-i me'nûs üzere cülus bahşîşi talebinde bulunulduğunu ifade eder (Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatü'l-Ebrâr*, Bulak 1832, s. 556). İngiliz elçisi Roe, Mere Hüseyin Paşa zamanında dağıtılan haksız kazançların geri verilmeye başlanmasıyla hazinenin biraz dolmaya başladığını, bunu duyan yeniçerilerin yenilik yapma (padişah değişikliği) tehdidiyle tekrar şiddetle talep ettiklerini belirtir (Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2011, IV, 22-23).

23 Hammer, IX, 14. Tugi'ye göre, hazineye para olmadığı için hurde akçe önerilir, kul bu teklifi kabul eder fakat ağalar “filori gerekir” diyerek kabul etmezler (Tugi, s. 227-28).

24 Naîmâ, III, 514; Kâtip Çelebi, s. 706. Bu konuda Roe dönemin vakayinamelerini destekler şekilde padişahın tahtını korumak için sikke olarak basılmak üzere 400 bin akçe değerindeki sofrta takımını darphaneye verdiğini belirtir (Zinkeisen, IV, 25). Hammer ise bu konuda Venedik raporlarına dayanarak, iç hazinenin açılarak, Sultan Murad'ın cülusundan bir ay sonra tevzi edilen iki milyon altını çıkarabilecek kadar zengin olduğunun anlaşıldığı şeklinde bilgi verir (Hammer, IX, 14). Ödenen cülus bahşîşlerinin tam listesi için bkz. Zinkeisen, IV, 24.

Kaynakların ittifakla belirttiğine göre kapıkulları cülus sırasında bahşiş almayacaklarına dair söz vermişlerdir. Buna rağmen sonradan niçin sözlerinden dönerek bahşiş talep ettiklerinin sebebi net değildir. Hammer'e dayanılarak "medyûn-ı himmetleri" olan bir şehzadenin tahta çıkmış olması sebep olarak düşünülebilir. Roe ise Mere Hüseyin Paşa zamanında dağıtılan haksız kazançların geri verilmeye başlanmasıyla hazinenin biraz dolmaya başladığını, bunu duyan yeniçerilerin yenilik yapma (padişah değişikliği) tehdidiyle tekrar şiddetle bahşiş ve ulufelerin artmasını talep ettiklerini belirtir.²⁵ Bununla birlikte olay, içeriden birilerinin kışkırtmasıyla kalabalıkların harekete geçirildiği şeklinde bir yoruma açıktır. Nitekim Kâtip Çelebi de kapıkulunun sözlerinde sabit-kadem olmayarak zabitlerinin kışkırtmasıyla tekrar bahşiş talep ettiklerini ifade eder. İlk başta "zarûret-i hazînedir" diyerek bahşişten vazgeçmiş olmalarına rağmen hâlâ para olmamasına karşın bu konuda diretmeleri de bir tahrikin olduğunu düşündürmektedir. Çünkü bu hadise münasebetiyle devlet Enderun'da bulunan altın malzemelerden sikke bastırmak ve ilk defa yabancı devlet elçilerinden borç istemek zorunda kalmıştır.²⁶ Bu durum devletin ekonomik açıdan ne derece sıkıntı içerisinde kaldığını göstermesi bakımından da dikkat çekicidir. Ayrıca idari mekânizmada kulların taleplerinin (ne derece zor ve imkânsız olsa da) isyan etmemeleri uğruna çaresizce yerine getirilmeye çalışıldığını gösterir mahiyettedir. Zira onlara karşı koyabilecek bir güç yoktu²⁷ ve Beylerbeyi Vakası'ndan sonra da isteklerini bu yollarla elde etmeye başlamışlardı.²⁸

.....

25 Hammer, IX, 14; Zinkeisen, IV, 25.

26 Zinkeisen, IV, 23-24.

27 Koçi Bey, IV. Murad'a yazdığı risalesinde daha önce askeri gruplar arasında denge sağlandığını ancak tımar erbabının yok olmasıyla yeniçeri ve sipahi taifesine karşı koyabilecek bir gücün kalmadığını belirtir. Yazar başka bir yerde de kulluğun ulufeliye kalmasıyla, âleme fesat tohumu ekildiğini, askerde itaat ve padişahın korku olmadığını ifade eder. (*Koçi Bey Risalesi*, haz. Zuhuri Danışman, İstanbul 1997, s. 37).

28 Küçükyalçın, s. 66.

2. Ağa Değişimi Meselesi

Bu olaydan aylar sonra Rabiülevvel 1033'te (Şubat 1623)²⁹ odabaşılar toplanarak "Ocaktan ağa istemeziz, ağamız ma'zûl olsun" diyerek tekrar isyan ederler. Bunun üzerine padişahın eniştesi Bayram Ağa görevden alınarak yerine Harem-i Hümayûn'da silahdar Hüsrev yeniçeri ağası tayin edilir.³⁰ Bu sırada askerin teskini için müftü nutuk verir. Yeniçerilerin ve sipahilerin isteklerini ve itaate hazır olduklarını gösteren bir hüccet yazar. Kavala Beyi tahrikçi olarak nitelenir ve idam edilir.³¹ Kaynaklarda detaylı anlatılmayan bu olay da fazla büyümeden isyancıların istediği şekilde sonuçlanır.

Bu hadisede odabaşılarının Bayram Ağa'yı niçin istemediklerine dair kaynaklarda açık bir bilgi yoktur. Görünürdeki tek sebep Bayram Ağa'nın ocaktan olması şeklinde gözükmektedir. Yeniçeri ağasının ocaktan tayini uygulaması II. Bayezid bir rivayete göre I. Selim zamanında kaldırılmış, saraydan güvenilir ağalardan tayin edilmesi kanun olmuştur.³² Bu sebeple yeniçerilerin kanuna muhalif olarak ocaktan atanan Bayram Ağa'nın ağalığına karşı isyan etmiş oldukları düşünülebilir. Ancak kapıkullarının sadece kanuna bağlılık için bu isyanı çıkardıkları da makul gözükmemektedir. Zira Bayram Ağa'dan önce yeniçeri ağası olan Maryol

29 Hammer, IX, 30. Kâtip Çelebi ve Naîmâ'da Muharrem 1033 tarihi verilmektedir (Kâtip Çelebi, 722; Naîmâ, II, 534). Bu olaydan Roe'nin 24 Eylül 1625 tarihli mektubunda bahsedilir (Zinkeisen, IV, 29, dipnot 49).

30 Kâtip Çelebi, s. 722; Naîmâ, II, 534. Bayram Ağa, Sultan Murad'ın cülusu sırasında yeniçeri kethüdalığından yeniçeri ağalığına getirilmiştir (Kâtip Çelebi, s. 706; Naîmâ, II, 514).

31 Hammer, IX, 30, dipnot, 48.

32 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtında Kapukulu Ocakları*, Ankara 1988, I, 167-68. Yeniçeri ağaları ocağın kuruluşundan itibaren 1451 tarihine kadar ocaktan tayin edilirken, yeniçerilerin Fatih'e karşı sefer bahşişi istemek suretiyle yaptıkları münasebetsizlik üzerine bundan sonra ocağa ilhak edilen sekbanların kumandanı sekbanbaşılarının ağa tayin edilmesine karar verilmiştir. Yeniçerilerin tekrar eden bazı serkeşlikleri sebebiyle saraydaki güvenilir ağalardan yeniçeri ağası tayini kanun olmuştur. Bu kanun 1600 senesine kadar sürmüş bundan sonra bazı istisnalarla devam etmiştir (Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 177-78).

Hüseyin Ağa ve Çeşteci Ali Ağa da ocaktan ağa atanmalarına³³ rağmen bunlara karşı isyan etmemişlerdir. Buradan olayın arkasında başka sebeplerin olabileceği akla gelmektedir. Dönemin tarihçilerinden Kâtip Çelebi isyan hareketini başlatanları zorba olarak niteler. Bayram Ağa ile aralarında ne tür husumet olduğunu bilemediğimiz askeri kışkırtan Kavala Beyi de isyancı güruhu harekete geçiren isim olarak karşımıza çıkar. Temel sebep kişiler arası siyasi rekabet olarak da düşünülebilir.

Ağa değişiminden sonra askeri birlikler (Mayıs 1624) Abaza Mehmed Paşa olayını bastırmak ve Bağdat'ı geri almak amacıyla doğuya sefere gönderilir.³⁴ Bu sayede İstanbul'da biraz sükûnete erilir fakat merkezde kalan asker de zaman zaman olumsuz hareketlerde bulunmaktan geri durmaz. Bu olaylardan birisi Başdefterdar Yahni Kapan Abdülkerim Efendi hadisesidir.³⁵

3. Başdefterdar Yahni Kapan Abdülkerim Efendi Hadisesi

Abdülkerim Efendi Sultan Bayezid Camisi'nde imam ve hatip iken başdefterdarlığı zamanında Etmekçizâde'ye intisab ederek defterdarlık yoluna girmiş önce küçük defterdar sonra şikk-1 sâni³⁶ ve Defterdar Baki Paşa'nın vefatından sonra da başdefterdar olmuştur.³⁷ Abdülkerim Efendi, gerek defterdarlığı gerekse padişahın cülusu esnasında aşırı derecede mal toplayarak fazlasıyla zengin olmuş, görevini kötüye kullanarak mültezimleri fakir bırakmış, askerinin ulufesini eksik dağıtmıştır.³⁸ Bunun

.....

33 Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 178.

34 Ordu 10 Şaban 1033-28 Mayıs 1624 tarihinde Veziriazam ve Serdar-1 ekrem Çerkes Mehmet Paşa'nın kumandasında Abaza Mehmed Paşa isyanını bastırmak ve Bağdat'ı geri almak üzere Üsküdar'a geçmiştir (Danişmend, III, 329).

35 Bu olay Kâtip Çelebi'de 1034 vakası içinde anlatılmaktadır. Roe'nin 24 Eylül 1625 tarihli mektubunda bahsedilir (Zinkeisen, IV, 29, dipnot 49).

36 Kâtip Çelebi; s. 745, Naîmâ, II, 576.

37 Naîmâ, II, 576.

38 Naîmâ, II, 576.

üzerine İstanbul'da kalan sipahiler isyan etmiştir. Padişah, Abdülkerim Efendi'nin azledilerek malının müsadere edilmesini emreder. Akçe canlısı olduğu için malının yerini söylemeyen Abdülkerim Efendi, türlü işkencelerden sonra itiraf eder. Naîmâ biraz da imalı olarak Fakir Yahni Kapan'ın bu azaptan sıhhat bulamayarak vefat ettiğini belirtir.³⁹ Bu hadise de Abdülkerim Efendi'nin ölümüyle neticelenir.

Defterdarlar mali işlerden sorumlu oldukları ve bu dönemin önemli meselelerinden birinin de ekonomik sıkıntı olduğu düşünüldüğünde, Abdülkerim Efendi'ye karşı bir isyanın olması doğal gözükmektedir. Nitekim kriz döneminin öncül isyanında da başı istenenlerin arasında defterdarın olması dikkat çekicidir.⁴⁰ Fakat kaynaklardan bu isyanın daha çok defterdarın görevini kötüye kullanması sebebiyle meydana geldiği anlaşılmaktadır. Sipahiler tarafından gerçekleştirildiği ifade edilen olayda tahrikçi bir isim zikredilmez, daha doğrusu Naîmâ haricinde kaynaklarda bu konuda oldukça mücmel bilgi aktarılır.

4. Gürcü Mehmed Paşa Hadisesi

İstanbul'da bu dönemde meydana gelen tatsız bir diğer vaka uzun yıllar devlete hizmette bulunan Gürcü Mehmed Paşa'nın katline sebep olan hadisedir.⁴¹ Kemankeş Ali Paşa'nın idamı üzerine (14 Cemaziyelahir 1033 / 3 Nisan 1624) sadrazamlığa getirilen Çerkez Mehmed Paşa'nın Abaza Paşa'ya karşı çıktığı

39 Naîmâ, II, 577. Kâtip Çelebi boynunun vurulduğunu (s. 745) Roe idam edilerek üzerinde yalnızca mintan bulunan cesedinin sokağa atıldığını ifade eder (Zinkeisen, IV, 29 dipnot 49).

40 III. Murad döneminde paranın taşıması sebebiyle yeniçeriler isyan etmiş ve bu konuda sorumlu gördükleri Defterdar Mahmud Efendi'nin de başını istemişlerdir. Dönemin tarihçilerinden Hasan Bey-zâde, Ahmed Efendi'nin bu olayda mesuliyeti olmadığı halde suçsuz yere öldürüldüğü üzerinde durur. Bu konuda değerlendirme için bkz. Zeynep Aycibin, *Çöküş Edebiyatı'nın Merkezinde Bir Padişah Manevi Dünyası ile Sultan III. Murad*, İstanbul 2016, s. 69-80.

41 Gürcü Mehmed Paşa hakkında bilgi için bkz. Mahmud Ak, "Mehmed Paşa, Gürcü", *DİA*, Ankara 2003, XXVIII, 509-510.

sefer sırasında Gürcü Mehmed Paşa üçüncü defa sadaret kaymakamı olarak İstanbul'da kalır. Çerkez Mehmed Paşa'nın Tokat'ta ölümü üzerine (18 Rabiülahir 1034 / 28 Ocak 1625) sadrazamlık kendisine teklif edilir fakat kabul etmez. Çerkez Mehmed Paşa yerine sadrazamlığa getirilen Hafız Ahmed Paşa zamanında da kaymakamlık görevini devam ettirir. Bağdat'ın fethi için Ahmed Paşa'nın serdarlığında doğu seferine gönderilen ordu, asker arasında anlaşmazlıkların çıkması, serdara karşı isyanın baş göstermesi, gıda kıtlığı ve fiyatların yükselmesi, merkezden zahire yardımının gelmemesi, bir taraftan şahın ordusuyla mücadele edilmesi bir taraftan da Bağdat muhasarasıyla uğraşılması gibi sebeplerle başarısız olur.⁴² Bu sırada (Zilkade 1035 / Temmuz-Ağustos 1526)⁴³ İstanbul'da bulunan sipahi ve yeniçeriler Kaptan Recep Paşa'nın tahrikiyle "kaymakam Gürcü Mehmed Paşa yardım göndermedi bu sebeple ordu başarısız oldu" diyerek Paşa'nın idamını isterler.⁴⁴ Askerlerin Mehmed Paşa'yı suçladıkları bir diğer husus akçe rayicini değiştirmesidir.⁴⁵ Venedik raporlarında bu isyan için Gürcü Mehmed Paşa'nın yeniçerileri yok etme planının yeniçeriler tarafından öğrenilmesi ve bunun üzerine yeniçerilerin sipahilerle ittifak ederek paşaya karşı isyan hareketine giriştikleri şeklinde

.....

42 Zorluk ve sıkıntılarla geçen bu seferi Kâtip Çelebi eserinde icmalen yazdığını, tafsilatla kaleme alırsa bir kitap olabileceğini belirtir (Kâtip Çelebi, s. 767).

43 Naîmâ , II, 603. Bu vaka Kâtip Çelebi'de 1035 hadiseleri arasında kaydedilmiştir.

44 Kâtip Çelebi, s. 767-68; Karaçelebi-zâde, s. 563; Naîmâ, II, 603; Hammer, IX, 70. Solak-zâde'ye göre; Bağdat'ın alınamamasına dair olumsuz haberler merkeze ulaştığında, Mihaliçli Mehmed Ağa, Kaymakam Gürcü Mehmed Paşa ile arasında kırgınlık olması sebebiyle "Fırsat mahallidir" diyerek şeytânî vesveselere uyup, zorbalık mesleğine girer. İstanbul'da eşkiyayı ayaklandırır, serdar Bağdat muhasarasında iken bu tarafta kaymakamın yardım hususunda kusurlu olduğunu bahane ederek eşkiya ağzından padişaha arzlar eyler. Solak-zâde fitnebaşı olarak Recep Paşa'nın adını vermez, sorumlu olarak doğrudan Mihaliçli Mehmed Ağa'yı gösterir. (Solak-zâde, II, 519). Roe'nin mektuplarında ise asıl sorumlunun Topal Recep Paşa olduğu, Bağdat'tan gönderildiği söylenen sahte mektuplarla isyan hareketini tertiplelediği belirtilir (Zinkeisen, IV, 32).

45 Naîmâ'nın (II, 603) "tecdîd-i sikke-i hümayûn" şeklinde işaret ettiği bu rayiç altının 120, kuruşun 80 akçeye indirilmesidir (Hammer, IX, 70, dipnot 179).

farklı bir sebep de zikredilir.⁴⁶ Bu durum daha önce yeniçerilere karşı harekete geçen Abaza Mehmed Paşa hadisesinde Gürcü Mehmed Paşa'nın Halil Paşa'yla birlikte Abaza ile anlaştıklarına dair olayı hatırlatmaktadır.⁴⁷

İsyancı takımı arzuhallerini padişahın bulunduğu İstavroz Sarayı'na gönderirler, cevap için Sultan Mehmed Camisi'nde toplanmaya başlarlar. Olay üzerine derhal kaymakam tayin edilen Recep Paşa isyancıları teskin etmek amacıyla camiye gönderilir. Fakat camide toplanan asilerin yanına uğramaksızın tersaneye gider sonra da evine döner. Merkezde paşanın azli ve malının müsaderesiyle zorbaların memnun edilebileceği düşünülür. Fakat isyancılar, IV. Murad'ı Sultan Osman'ın durumuna düşeceği konusunda tehdit ederler. Padişah ve annesinin hayatı hakkında endişe edilmeye başlanır.⁴⁸ Padişah ve valide sultan oldukça yaşlı ve yıllarca devlete hizmet etmiş olan bu tecrübeli devlet adamını⁴⁹

.....

46 “Kaymakam yeniçerileri, mahv edip de, Devlet’i bunların elinden kurtarmak için (sadrazamı) ikna etmişti. Yeniçeriler onun mektuplarını görerek ve aralarında büyük nüfuz sâhibi olan segbân-başı Mehmed Ağa’yı teşvik ederek Pâdişah’la birlikte kendi aleyhlerine hareket eden kaymakamdan intikam almak için sipâhîlerle ittifak ettiler. Müftînin nezdine giderek, kendilerini mahvetmek için entrikalar çevirmeye çalışan Gürcî’nin azlini o aralık Üsküdar Sarayı’nda bulunan zât-ı şâhâneye söylemesini teklif ettiler...” (Venedik Hulâsası’ndan naklen Hammer, IX, 288, Not: 3)

47 IV. Murad’ın ilk veziriazamı Kemankeş Ali Paşa kendisine rakip gördüğü Gürcü Mehmed Paşa ve Halil Paşa’yı bertaraf etmek için sahte mühürlü mektuplarla onlara tuzak kurmak istemiş fakat sonunda kendi canından olmuştur (Naîmâ, II, 515; Hammer, IX, 15-16).

48 Hammer, IX, 71, 288.

49 Roe hizmetlerini sayarak Gürcü Mehmet Paşa hakkında “Aslında hiçbir düşmanı olmayan ve imparatorluğu birkaç kez kurtaran bu devletteki en yetenekli ve tek bilge adam” demektedir (Zinkeisen, IV, 34). Roe ile Gürcü Mehmed Paşa arasındaki samimi ilişkilere dair bkz. Ahmet Büyükaksoy, “İngiltere’nin İstanbul Elçisi Sir Thomas Roe’nun (1621-1628) Gözüyle Gürcü Hadım Mehmed Paşa’nın Katli Hadisesi”, *Türk Yurdu*, Haziran 2013, Yıl. 102, S. 310 (<https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=782>, erişim: 16.8.2016). Mehmed Paşa için Kâtip Çelebi “Vezîr-i hayrhâh, dîndâr ve merkezinde sâbit ü ber-karâr idi”, Karaçelebizâde “bî-cürm ü günâh, vezîr-i sûtûde-tedbîr” şeklinde övücü ifadeler kullanmaktadırlar (Kâtip Çelebi, s. 772;

kaybetmek istememektedir. Fakat isyancıların hareketleri önüne geçilemez bir hal aldığı için Kanuni zamanından beri devlete hizmet eden bu ak saçlı ihtiyar ister istemez katledilmiştir.⁵⁰

Aslında İstanbul'da çıkan bu isyan altı bin kadar yeniçeri ve sipahinin işidir. Fakat Roe'nin kayıtlarından bunların daha ziyade sipahiler olduğu anlaşılmaktadır.⁵¹ Zira Roe'ye göre Gürcü Mehmed Paşa'nın intikam alıcıları yeniçerilerdir. Buna göre bu isyan ve sonuçlarına dair haberler o sırada Karadeniz'e açılmaya hazır boğazın girişinde bekleyen kadırgalarda bulunan yeniçeriler arasında duyulur duyulmaz, padişahтан bizzat olup bitenleri öğrenmek ve suçluların cezalandırılmasını istemek için hiddetle پایتاhta geri dönmeyi talep ederler. 20 büyük gemiyle, Üsküdar'da padişahın çekildiği saraya gelirler. Ona sundukları yazılı belgede; çıkan son vakada hiç müdahalelerinin olmadığını kanıtlamak için geldiklerini bildirirler. Devlette huzur, barış ve adaletin sağlanması için bu işin mümessillerinin cezalandırılmasını isterler. Bunun için de olayın asıl sorumlusu gördükleri Sekbanbaşı Sarı Mehmed Ağa ve bununla işbirliği içindeki 18 kişinin idamını talep ederler.⁵²

IV. Murad bu istekleri hemen yerine getirmek istemez. Fakat donanmadaki kişiler Dîvân-ı Âlî önünde ayak diretirler ve Mihaliçli Mehmed Ağa katledilmeyince donanmaya gitmeyeceklerini söylerler.⁵³ Roe'de bu olay daha detaylı aktarılır. Ona göre, yeniçerilerden bir sözcü öne çıkarak tevazu ile tahtın basamaklarına yaklaşır. Bir kez daha masum olduklarını bildirir ve itaatkar kullar olarak padişahın müdafaası ve düzensizliklerin giderilmesi için kanlarını akıtmaya hazır olduklarını belirtir. İsyan edip kargaşa çıkaran kişilerin adaletle hakkından gelinmesi husu-

.....

Karaçelebi-zâde, s. 563).

50 Hammer, IX, 71; Solak-zâde, II, 519. Kâtip Çelebi ve ondan naklen Naîmâ sarayında boğulduğunu bildirirler (Kâtip Çelebi, s. 768; Naîmâ, II, 63).

51 Dönemin kaynaklarından Hasan Bey-zâde'nin "Pâdişâhumuz asrında, hücum-ı sipâh ile şehîd olmuşdur" (Hasan Bey-zâde, III, 903) ifadeleri de Roe'nin verdiği malumatı desteklemektedir.

52 Zinkeisen, IV, 34-35. Solak-zâde'ye göre bunları tahrik eden Recep Paşa yerine Kapudan olan Hüseyin Ağa'dır (Solak-zâde, II, 519).

53 Solak-zâde, II, 519; Hammer, IX, 289.

sunda her zaman padişahın yanında oldukları mealinde güzel bir konuşma gerçekleştirir. Bunun üzerine padişah, ciddi ve kesin bir biçimde, bir kez daha sundukları ve suçlarının bedelini hayatları ile ödemesi gerekenlerin isimlerinin kaydedildiği dilekçelerine dayanarak, suçluların cezasını vermede gecikmeyeceğine söz verir. Yeniçeriler bu teminatla sakinleşerek, söylenmeden uzaklaşırlar. Kaçarak kurtulmaya çalışan Sekbanbaşı, Recep Paşa'nın çabaları sayesinde yakalanır ve saraya getirilerek muazzam servetini nereden kazandığına dair sorgulamadan sonra idam edilir. Onunla birlikte bu ayaklanmanın elebaşları olarak kabul edilen yeniçeri ve sipahiden 22 kişi daha aynı akıbete uğrar.⁵⁴

Bu isyanın sebeplerine bakıldığında bir muğlaklık göze çarpmaktadır. Paşa'nın neden idam edildiğine dair kaynaklarda farklılık arz eden sebepler bulunmaktadır. Muhtemelen bazı devlet adamlarının iftiraları (Recep Paşa, Sekbanbaşı Mehmed Ağa gibi) neticesinde komploya kurban gitmiştir. Nitekim Gürcü Paşa'nın ölümünden sonra Recep Paşa kaymakamlığa getirilerek istediği makama ulaşmıştır. Olayın temel sebebi devlet adamları arasındaki siyasi rekabet olmakla birlikte, bunun dışında dolaylı olarak orduya gereken para ve asker desteğinin sağlanamaması nedeniyle Bağdat muhasarasının başarısız olması, para rayicinin değiştirilerek maaşın değerinin düşürülmesi⁵⁵ ve askerlerin hiziplere ayrılması⁵⁶ olayın altında yatan ikincil sebepler olarak düşünülebilir. Gürcü Mehmed Paşa hadisesi, Padişahın ve Valide Sultan'ın sözünün geçersizliğini ve isyancılara karşı çaresizliğini göstermesi bakımından da dikkat çekicidir. Diğer taraftan özellikle yeniçerilerin isyan hususunda müdahalelerinin olmadığını ispatlama gayretleri, II. Osman'ın katli olayındaki kötü şöhretlerini silme arzularının yanı sıra gerçekten huzur isteklerinin göstergesi olarak

.....

54 Zinkeisen, IV, 36. Hammer 16 kişinin daha cellada teslim edildiğini belirtir (Hammer, IX, 72).

55 Gürcü Mehmed Paşa'nın bozulan para politikasında yaptığı değişiklikler hakkında bilgi için bkz. Zinkeisen, IV, 28-29.

56 Özellikle Sekbanbaşı Mehmed Ağa'nın katli meselesinde yeniçerilerin sipahilere karşı bu olayda sorumluluklarının olmadığını ispatlama gayretinde oldukları görülmektedir.

da izah edilebilir. Roe ise yeniçerilerin bu olayın başında iştiraklerinin olmadığından kıskanarak ve şimdi sıranın onlara geldiğini düşünerek müdahaleye giriştiklerini ifade eder.⁵⁷

Bu hadiseden sonra kendileri hakkında kovuşturma yapılan sipahiler hareket etmez, yeniçeriler verdikleri söze uygun olarak eskiden olduğu gibi düzenli ve disiplinli bir grup olmayı onur meselesi yaparlar. Böylece asıl büyük isyan hareketi olan 1632 yılına değin İstanbul'da nisbeten sakin bir hayat hüküm sürer.⁵⁸

5. Hüsrev Paşa Hadisesi

İstanbul'da bu dönemde gelişen en büyük hadise Hüsrev Paşa'nın azliyle başlayan ve IV. Murad'ın tahtını sarsacak derecede gerginleşen isyan dalgasıdır.

IV. Murad'ın tahta geçtiği andan itibaren bir numaralı hedefi Bağdat'ın geri alınması ve devleti meşgul eden Abaza Mehmed Paşa gailisinin bastırılmasıydı. Daha önceki sadrazamlar Çerkez Mehmed Paşa, Hafız Ahmed Paşa ve Kayserili Halil Paşa'nın bu hususlarda başarılı olamaması üzerine sonunda bu görev Hüsrev Paşa'ya verilir.⁵⁹ 6 Nisan 1628/ 1 Şaban 1037

.....

⁵⁷ Zinkeisen, IV, 36.

⁵⁸ Zinkeisen, IV, 36-37.

⁵⁹ Bosnalı olduğu ifade edilen, saraya nasıl girdiği bilinmemekle birlikte Enderun'dan yetişen, burada çeşitli hizmetler gördükten sonra silahdar olan Hüsrev Ağa'nın II. Osman'ın katlinden sonra yeniçeri zorbalarının idareyi istedikleri gibi yönlendirdikleri ve II. Osman'ın kanını dava eden Erzurum Beylerbeyi Abaza Paşa'nın Erzurum'da ayaklanarak yeniçerileri imhaya başladığı karışık ortamda yeniçeri ağalığına getirildiği belirtilir (Muharrem 1033 Ekim-Kasım 1623). Safeviler'in Bağdat'ı ele geçirmeleri üzerine, Abaza Paşa isyanını bastırmak ve Bağdat'ı geri almak için serdar tayin edilen Sadrazam Çerkez Mehmed Paşa ile birlikte sefere çıkan Hüsrev Ağa (Ramazan 1033/Haziran 1624) Abaza kuvvetlerinin Kayseri yakınlarında yenilgiye uğratılmasında büyük yararlılık gösterir. Çerkez Mehmed Paşa'nın Bağdat seferi sırasında Tokat'ta ölümüyle Hüsrev Ağa'nın arzıyla sadarete Hafız Ahmed Paşa getirilir. Ancak seferin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Ahmed Paşa sadrazamlıktan Hüsrev Ağa da yeniçeri ağalığından alınarak vezarete ikinci defa Kayserili Halil Paşa ve yeniçeri ağalığına da Çavuşbaşı Ali

tarihinde şeyhülislamın tavsiyesiyle genç ve cesur Hüsrev Ağa sadarete getirilir.⁶⁰ Hüsrev Paşa'nın öncelikli görevi Abaza isyanını bastırmaktır. Politik ve hızlı hareket ederek (22 Eylül 1628/23 Muharrem 1038) Abaza'yı teslim alır ve (12 Rabiülahir 1038 / 9 Aralık 1628) üç yıldır İstanbul'u görmemiş orduyla beraber Üsküdar'a ulaşır. Sarayda parlak bir merasimle karşılanır. Böylece Sultan Osman'ın intikamcısı olarak yeniçeriye dehşet veren Abaza Mehmed Paşa isyanı Hüsrev Paşa'nın sadrazamlığı döneminde sona ermiş olur.⁶¹ Bu durumun Hüsrev Paşa'nın gücünü ve namını arttırdığında şüphe yoktur,⁶²

.....

tayin edilir. Bir süre sonra IV. Murad tarafından İstanbul'a çağrılan Hüsrev Ağa kubbe vezirliğine getirilir (Receb 1036/ Mart 1627). Bu sırada Abaza'ya karşı yeni sadrazamın başlattığı hareket de başarısızlıkla sonuçlanınca sadarete Hüsrev Ağa getirilir. (Halil İnalçık, "Hüsrev Paşa", *DİA*, İstanbul 1999, XIX, 37-40). 85 numaralı *Mühimme Defteri*'nde ağırlıklı olarak bahsedilen konulardan birisi Hüsrev Paşa'nın komutanlığında gerçekleştirilen Bağdat seferidir. Defterde bu konuya dair hükümler; "Bağdad'ın fethedilemeyip baharda tekrar sefere çıkılmak üzere ordunun Musul'da kışlayacağı ve Hille Kalesi'nin tahkim edildiği, Hüsrev Paşa emrinde sefere katılmakla görevlendirilen Şark Ordusu Seraskeri Süleyman Paşa'nın İzmit taraflarında oyalandığı, ordu için takviye kuvvet gönderilmesi, bazı topçuların seferde görevlendirilmesi, seferdeki askerler için ordu akçası gönderilmesi, orduya top arabası beygiri, barut ve kursun gönderilmesi, sefere katılması gerekirken katılmayıp ticaretle uğraşan veya halka zulmeden yeniçerilerin teftişi, Serdar-ı Ekrem Hüsrev Paşa'nın kılıç ve kaftan ile taltifi, seferde yararlık gösteren yeniçerilere yasaçılık vb. vazifeler tevcihi gibi çeşitli konuları ihtiva eden hükümler" şeklinde özetlenmiştir (*85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041 (1042)/ 1630-1631 (1632))*, *Özet-Transkripsiyon-İndeks*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yay., Ankara 2002, s. 11).

60 IV. Murad'ın hatt-ı hümayununda Hüsrev Paşa'nın sadarete getirilmesi "Ve hâlâ cânib-i hümayûnumdan vezir-i a'zamlık ve serdarlık berâtı inâyet ve erzânî kılınup, irsâl olunmuşdur. İnşâllahü te'âlâ varup, vusul buldukda kânûn-ı kadîm üzre dîvân eyleyüp ve berât-ı şerifimi cümle kullarımın mahzarlarında kırâ'at itdirüp tevkîr ü ihtirâmında dakika fevt itmeyesiz, şöyle bilesiz" sözleriyle ifade edilmektedir. (*Sultan Dördüncü Murad'ın Hatt-ı Hümayûnları Suver-i Hutût-ı Hümayûn*, haz. Önder Bayır, İstanbul 2014, s. 9).

61 Konu hakkında bilgi için bkz. Kâtip Çelebi, s. 790-792; Hasan Bey-zâde, III, 1008-1015; Solak-zâde, II, 522-525; Naîmâ, II, 632-634.

62 "Hüsrev Paşa'nın te'ayyün ü istiklâli yevmen fe-yevmen ziyâde olup dilediği

Bu başarılı harekâtından sonra Hüsrev Paşa, Bağdat'ın geri alınması için doğu seferine serdar tayin edilir ve İstanbul'dan Üsküdar'a geçer. Burada ayarı düşük ulufe sebebiyle sipahiler isyan eder. Hüsrev Paşa ilk başta sipahileri yeniçerilere kırdırmak isterse de sefer üzeri olduğu için vazgeçer. Sipahilerin isteklerini yerine getirerek olayı yatıştırır. Sefer boyunca Gülanber Kalesi tamir edilir, Mihriban Kalesi fethedilir, Hasanabad ve Hemedan tahrip edilir. Nihayet Beşparmak yoluyla asıl hedef olan Bağdat'a doğru hareket edilir. Bağdat kalesi çevresinde metrisler açılır. Ancak başarı elde edilemediği için 8 Rabiülahir 1040-14 Kasım 1630'da geri çekilmeye karar verilir. Muhasara, çok sayıda asker ve komutan kaybedilerek başarısızlıkla sonuçlanır.⁶³ Bu başarısızlık Hüsrev Paşa'nın Şehr-i Zor etrafında faydasız inşaatle kıymetli vakti heder etmesine, orduyu düşmanın top menziline sokmuş olmasına ve ordu gücünü ikiye ayırarak zafiyete sebep olmasına bağlanır.⁶⁴

Bundan sonra kışı Mardin'de çıkarmış olan Hüsrev Paşa yaz mevsiminde Mardin'den Koçhisar'a gelir (Zilkade 1040 ortaları-Haziran 1631 ortaları). Yeni sefer hazırlıklarına başlamasını amaçlar ancak asker ayaklanarak, yorgun ordunun bir iş yapamayacağını, bu sene dinlenip seneye sefer düzenlenmesini isterler. Hüsrev Paşa çaresiz bu talebi kabul etmek zorunda kalır. Asker kışlak için Diyarbakır'e yönelir. Bu sırada Hüsrev Paşa'nın beklediği Tatar yardımcı kuvvetleri gelir onlara da kışlak olarak Erzurum yakınlarındaki Hasankale gösterilir. Sadrazam mevcut durumu payitahta arz eder.⁶⁵

.....

vech üzre ashâb-ı menâsıbı tebdil ü tağyîr edip taraf-ı hilâfında bulunanları azl ü tezlîl ile mercî'-i küll oldu. Âmme-i hald âsitânesine intisâb sevdâsında oldular...”, Naîmâ, II, 639.

63 Sefer hakkında bilgi için bkz. Kâtip Çelebi, s. 796-807, 811-813; Peçevî, II, 412-419; Naîmâ, II, 641-668, 676-679; Danişmend, III, 343-350.

64 Naîmâ, II, 686; Hammer, IX, 120; Danişmend, III, 348.

65 Abdurrahman Sağırlı, “Mehmed bin Mehmed er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbâr'ı ve Târih-i Âl-i Osman'ı”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2000, s. 56-57; Naîmâ, II, 693-694; Hammer, IX, 130.

Bu sırada sipahiler de Hüsrev Paşa'nın teşvikiyle silah arkadaşları adına merkezdeki Hafız Ahmed Paşa ve Başdefterdar Mustafa Paşa'nın orduya gönderilmesini isterler. Paşalar bu durumun Hüsrev Paşa tarafından kendi başlarını uçurmak için kurulmuş bir tuzak olduğunu düşünürler. Onlar da müftünün ve padişahın musahiplerinden Hasan Halife'nin yardımıyla sadrazam aleyhinde tahriklere başlarlar. Sadrazamın kan dökücü bir zalim olduğunu, askeri çeşitli yerlere dağıtmak suretiyle ordunun inhizamına ve Bağdat muhasarasının kaldırılmasına sebebiyet verdiğini arz ederler. Bu maruzattan endişelenen padişah Hüsrev Paşa'yı azlederek tekrar eniştesi Hafız Ahmed Paşa'yı sadarete getirir (29 Rabiülevvel 1041-25 Ekim 1631).⁶⁶ Hüsrev Paşa'nın

.....

66 Hammer, IX, 130-131; Danişmend, III, 351. Hüsrev Paşa'nın acımasızlığı ve kan dökücü özelliği dönemin resmi belgelerinde de ifade edilmektedir. Devlet adamlarının kendilerini paşa karşısında ne derece çaresiz hissettiklerini gösteren bu belgelerden birisinde IV. Murad, herkesin can korkusuna düştüğünü sancakbeylerinden, beylerbeylerinden ve sair ayandan kimsenin sefere memur olmak istemediklerini, "eğer bizi kırdırmak isterseniz Âsitane'de kırdırın" dediklerini belirtir. Padişah, ayrıca paşaya bu huyun iyi bir haslet olmadığını ve kendisinin bu konuda rızasının olmadığını da söyler (*Sultan Dördüncü Murad'ın Hatt-ı Hümayûnları*, s. 25). Naîmâ, Hüsrev Paşa'nın cesaret ve azamet sahibi olmakla birlikte, olayları teftiş etmeden haksız yere kan döktüğü, bir sürü hazine ve masraf sarf olunarak Bağdat seferine memur olmuş iken Şehrizor kalesinin tamiri için boşuna vakit kaybettiği, yarar askeri değişik yerlere gönderip, meşakket çekmiş asker ile Bağdat'ı kuşattığı, tarih bilgisi olmadığı için isabetsiz tedbirlere başvurduğu gibi bir çok eleştiri de bulunur (Naîmâ, II, 694-95). Hüsrev Paşa'nın azli kaynaklarda farklı sebeplere dayandırılmaktadır. Peçevî, gayretinin erbâb-ı garaz tarafından yok sayıldığı, Bağdat feth edilmediği gibi yapılan masrafların da boşuna heba olduğunu belirterek padişahı da gazaba getirdiklerini bu sebeple azl edildiğini belirtir (Peçevî, II, 419). Hasan Bey-zâde, Hüsrev Paşa'nın Bağdat fethiyle görevlendirildiği halde başka meşguliyetlerle oyalandığı, tedbirsiz davranarak çok sayıda askerin ölümüne sebep olduğu, başına buyruk hareket ettiği, mal sahiplerini öldürüp mallarını aldığı, İstanbul'a haber vermesi muhtemel iş bilir kimseleri haksız yere öldürdüğü gibi nedenlerle azledildiğini söyler (Hasan Bey-zâde, III, 1032-33). Solak-zâde, Hüsrev Paşa'nın Acem vilayetinde yaptığı muharebelerin hiçbir tarihte olmadığını, şayet askerin muvafakatı olsaydı bütün Acem ülkesinin fethedileceğini belirtir. Ancak padişahın gönlünde Bağdat kalesini almadığı için bir düğüm hasıl olduğunu bundan

azli yeniçeriler arasında hoşnutsuzlukla karşılanır.⁶⁷ İsyancı ayak takımını da bunu kendilerine amaç edinirler ve böylece aylarca devam edecek isyan hareketleri öncelikle Anadolu'da başlamış olur. Bunlar aralarında Hüsrev Paşa sadarete bırakılmadıkça rahat durmamaya yemin ederler.⁶⁸

Hüsrev Paşa azledilip Hafız Paşa sadrazam olduktan sonra padişah da İstanbul'da veziriazam sarayında umumi bir divan kurulmasını emreder. Sadrazam başkanlığında toplanan bu

.....

dolayı Hüsrev Paşa'yı azlettiğini kaydeder (Solak-zâde, II, 530). Mehmed bin Mehmed, Hüsrev Paşa'nın haksız yere kan dökmesi, kendi başına hareket etmesi, kıymetli kimseleri katletmesi ve görevlendirildiği seferde başarılı olamaması gibi sebeplerden dolayı padişah tarafından azledildiğini yazar (Mehmed bin Mehmed, s. 56-57). Naîmâ, 'ya göre; Hüsrev Paşa'nın zulümlerini ve fesatlarını def edersem benden yüz çevirirler düşüncesiyle zorbalara göz yumması, hizmet karşılığı diyerek evkaf tevliyetleri dâhil vazifeleri sipahilere ısmarlaması padişahı huzursuz eder, ayrıca bir sürü masraf yapılarak ve asker sevk edilerek padişahın asıl isteği olan Bağdat fethinin başarılı ve bu konuda sunduğu özürlerinin de makbul olmaması üzerine sadrazamın vücûdu bî-sûd olduğu anlaşılmış ve sadareten azledilmiştir (Naîmâ, II, 695-696).

67 Hammer, IX, 130. Hüsrev Paşa'ya azlini bildirmek üzere merkezden bir çavuş gönderilir. Diyarbakır'a ulaşip emri verince Hüsrev Paşa'nın azil haberini öğrenen yeniçeri çağrışıp "Bu kadar belâ vü mihnet çekip düşmandan ahz-ı intikâm edecek mahalde senin azline sebep olan kimdir bize senden gayri serdar gerekmez" diyerek emri getiren çavuşu paralamak isterler, çavuş durumu anlayıp kaçar. Hüsrev Paşa kulu teskin sadedinde "Biz padişaha âsî değiliz muhâlefet eyi değildir, emr kendinindir, ben ve siz cümle anın bendeleriyiz, her kimi dilerse istihdâm eylesinler" diyerek nasihat eder. Tekrar zorbalar ve askerinin ileri gelenleri, "Biz başka serdar istemeyiz padişahın sizi tekrar sadrazam yapmasını rica eden arz ve mazhar yazarız, siz burada bekleyin" derler. Hüsrev Paşa razı olmayarak Diyarbakır'dan çıkıp Malatya'ya gelir. Fırat nehrini geçmek üzereyken sadaret mührünü almak üzere gelen Kapıcılar Kethüdası Ahmed Ağa korku ile mühr-i hümayunu teslim alır. Bu sırada Hüsrev Paşa'nın nikris zahmeti artarak doktorlarıyla Tokat'ta ikamet eder (Naîmâ, II, 696-97).

68 Hammer, IX, 132, Danişmend, III, 351. Bu zorbalardan Seydişehir ve Beyşehir'de Deli İlahi, Konya'da Rum Mehmed, Karahisar'da Baba Ömer, Aydın'da Hınnalı-oğlu, Eskişehir ve İnönü'de Kör Ali, İskilib'te Köse Şaban ve bilcümle zorbalar taraf taraf Memâlik-i Mahrûsaya tağallub ile müstevli olup, grup grup tuğyana başlarlar (Naîmâ, II, 697-698).

divandan Hemedan ve Bağdat seferi dolayısıyla uzun süredir merkeze gelmeyen kapıkullarının İstanbul'a çağrılması kararı çıkar.⁶⁹ Yeniçerilere dönüş emri verilmesi üzerine asi eşkıyalar da ulufe zamanı ulufe bahanesiyle çeşitli beldelelerden gruplar halinde İstanbul'un yolunu tutarlar.⁷⁰

Gelen asker ve ihtilalcilerden İstanbul'da hanlar, evler ve boş menziller dolar taşar. İsyancılar özellikle Darphane civarında Kurşunlu Han'da yerleşerek burayı toplanma merkezi yaparlar⁷¹, bir müddet gizli tahriklerde bulunurlar.⁷² Bu arada İstanbul'da kıdemli vezirlerden olan Recep Paşa da bir türlü elde edemediği sadaret makamını ele geçirmek arzusuyla İstanbul'a gelen sipah zorbalarını, Hüsrev Paşa taraftarını ve yeniçerileri el altından tahrik eder.⁷³

Ulufe bahanesiyle İstanbul'a toplanan grubun isyan sebebi görünüşte Hüsrev Paşa'nın azlinden ibarettir. 19 Receb 1041 / 10 Şubat 1632 tarihinde evvela süvari bölükleri ayaklanıp Atmeydanı'nda toplanarak "Hüsrev Paşa gibi bir vezirin azline sebep olanlar padişahın ve bu devletin dostu değildir" diyerek, bu konuda sorumlu tuttukları Sadrazam Ahmed Paşa, Defterdar Mustafa Paşa, Yeniçeri ağası Hasan Halife, Musahip Musa Çelebi ve Şeyhülislam Zekeriyazâde Yahya Efendi gibi padişahın yakınında bulunan on yedi kişinin başlarını isterler. Daha sonra bunlara yeniçeriler de katılır. Bu olaylar sırasında dükkanlar kapanır. Şehir halkı ve saray dehşet içinde kalır. Asiler ikinci gün tekrar hücum edip saray kapısına vardıklarında "Bugün sabr edin yarın cevap verilir" denmesi üzerine çekilirler. Üçüncü gün sarayın birinci avlusu sabahtan asilerle dolup taşar. Sarayın orta kapısına kadar gelerek ulemayı oraya davet ederler. Eski taleplerini tekrarlarlar.

•••••

69 Naîmâ, II, 698; Hammer, IX, 132; Danişmend, III, 351; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/I, s. 179.

70 Naîmâ, II, 698; Hammer, IX, 132-133; Danişmend, III, 351. Naîmâ, muhtemelen zorba ifade edilenleri diğerlerinden ayırmak için bunlara "sipah ziyinde ahlât u eclâf" demektedir (II, 699).

71 Naîmâ, II, 699; Hammer, IX, 133; Danişmend, III, 351.

72 Hammer, IX, 133.

73 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/I, s. 179-180.

Bu sırada Bayram Paşa, Hafız Paşa'ya katiyyen saraya gelmemesi hususunda haber gönderir. Haberci ile yolda karşılaşan Hafız Paşa gülerek “Var bizden selam eyle. Zuhûr edecek kazâ-i mübremi rüyâmda müşâhede eyledim, ölmekten gam çekmem” diyerek saraya doğru yoluna devam eder. Hafız Paşa Bâb-1 Hümâyûn'dan içeriye girince asker yol verir gibi ikiye ayrılır. Ancak bu sırada sipahiden birisi arkasına geçip taş atarak “bre urun” demesiyle koynu ve cepleri taşlarla dolu grup da taş fırlatarak Hafız Paşa'yı atından düşürürler. Şatırları koltuğuna girerek hastalar koğuşundan saraya kaçırlar. Şatırlarından biri ölür birisi de yaralanır. Hafız Paşa padişahın huzuruna çıkarak durumu anlatır ve sadaret mührünü teslim eder. Olaylardan müteessir olan padişah “yürü var git” diyerek gitmesine izin verir. Paşa, Yalı-köşkü'ne inip kıyafet değiştirerek Üsküdar'a geçmek üzere bir kayığa biner. Diğer taraftan Hafız Paşa hastalar odasından içeriye kaçınca leşker hareketlenip Orta-kapı'dan yürüyüp içeri girerler, divanhane askerle dolar. Burada meşhur zorbalar ileri çıkarak “padişaha sözümüz vardır, divana çıksın” diye bağırmaya başlarlar. Sultan Osman vakası gibi bir olay olur, saray yağmalanır korkusuyla iç-halkın tamamı silahlanır. Sultan Murad devlet geleneği gereğince “ayak divanı” yapıp, taht üzerinde oturarak “nedir kullarım muradınız” diye sorar. İsyancılar yine önceki on yedi kişinin parçalanmak üzere kendilerine teslimini isterler ve “bunlar devletin dostu değillerdir, eğer öyle olsaydı biz Musul'da düşman ağzında otururken perakende ettirmezlerdi” minvalinde sözler söyleyerek, padişah tarafından yapılan nasihati ve verilen makul cevabı da dinlemezler. “Elbette verirsiniz, paralarınız, yoksa iş gayrı olur” diyerek padişahın oturduğu tahtın yanına kadar sokulurlar.⁷⁴

.....

74 Naîmâ, II, 699-701; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/I, s. 180-181. Peçevî eserinde Hafız Paşa'nın saldırıdan sonra padişahın huzuruna çıkınca birkaç oğlan, uşak yaramazlık etti, hançer sıyırdım, cemiyetlerin dağıttım dediğini hatta padişah endişelenince dahı bu yalanını terk etmediğini belirtir. Eserinin geneline bakıldığında özellikle Hüsrev Paşa taraftarı olduğu anlaşılan Peçevî'nin bazı konularda oldukça taraflı bilgiler aktardığı hissedilmektedir. Üstelik bu olaylar esnasında Recep Paşa gibi rütbesi yükseltelenlerden birisidir. Yazar tarihinde bu olayların üçüncü gününde mazul Tuna defterdarlığından Anadolu defterdarlığına yani Divan-1 Hümâyûn orta defterdarlığına atandığını

Bu sırada yirmi yaşlarında bir delikanlı olan Sultan Murad “Çünkü cevaba kulak tutmazsınız ve kâbil-i hitâb değilsiz. Niçin beni taşra dîvâna da‘vet eylediniz” diyerek Enderun ağaları arasında saraya dâhil olur. Arkasından eşkıya güruhu da harem dairesine girmek ister ancak saray gılmanları kapıyı hızlıca yüzlerine kapatırlar. Buna çok sinirlenerek “padişahım mâdem ki bu on yedi kişiyi bize vermezsin biz işimizi biliriz” diyerek başka bir şehzadeyi padişah yapacaklarını ima ederler. Bu arada sarayda olan Hafız Paşa’nın rakibi Recep Paşa padişahın ayaklarına kapanmış ağlayarak, “Padişahım bu müfsidleri teskîn lâzımdır ve illâ bir vehle cevâbları mümkün değildir. Eğer ben kulunu dahi isterlerse ver ki kul efendisi yoluna kurban ola-gelmiştir. Kul istediklerini ala-gelmişlerdir, padişahân-ı selefden dahi ala-gelmişlerdir. Birkaç bendeniz gitmeğe nesne lâzım gelmez. Ammâ Hak saklasın eğer bu bed-hûylar teskîn olunmazsa ahvâl müşkil olur, nizâm-ı devlet müzmahil olur” mealinde sözler söyler.⁷⁵ Neticenin iyi olmayacağını anlayan padişah henüz Üsküdar’a ulaşmamış olan Hafız Paşa’yı geri döndürmek üzere Bostancıbaşı Cafer Ağa’yı gönderir. Hafız Paşa’ya yetişen Bostancıbaşı “sizi padişah ister” diyerek alıp padişahın huzuruna getirir. Bu sırada Sultan Murad tekrar divan kurar iki sipahi ve iki yeniçeriyi çağırarak nasihat eder fakat zorbalar bir ağızdan bağırarak “devletin kötülüğünü isteyenleri elbette vermелisiniz” diyerek ısrar ederler. Abdest alarak Babüssaade’de duran Hafız Paşa padişahın sözünün geçmediğini görünce buradan çıkıp padişahın huzuruna gelir ve “Padişahım! Hezâr Hâfız gibi kulun yoluna fedadır, ancak ricâm budur ki, beni sen katl etmeyip ko. Bu zâlimler hûn-ı nâ-hakkımı

.....

bildirir (Peçevî, II, 421). Peçevî Defterdar Mustafa Paşa ile arasının pek iyi olmadığını bizzat kendisi aktarır ve kendince İlahi adaletin tecellisi olarak bir olay nakleder. Buna göre Mustafa Paşa kendisinden pek hoşlanmadığı Peçevî’yi bir toplantı sırasında herkese ikram ettiği gülbe şekerden sunmaz. Doğal olarak yazar bu duruma çok alınır. Ancak hikmet-i İlahi Mustafa Paşa’nın katlinden sonra defterdar olarak malının fûrûhtuna memur edilir. Burada kendisine ikram edilmeyen gülbe şekerlerden kavanozlarca vardır. Peçevî bunlardan iki tanesini Allah indinden kalbinin kırılmasına mükafat olarak düşünür ve kendisine saklar (Peçevî, II, 423-24).

⁷⁵ Naîmâ, II, 701; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/I, s. 181.

rîzân ve beni şehid etsinler ve lutf edip meyyitimi Üsküdar'da defn ittiresin ve eytâm fukarasına nazar-ı inâyetin ricâ ederim” diyerek meydana yürür. Kendini mertçe savunan Hafız Paşa isyancıların kılıç darbeleriyle feci şekilde şehit edilir. Padişah sadrazamının parçalanışını seyrederken dayanamaz ve yüzüne mendilini tutarak ağlar. Bu manzara karşısında durmaya gücü kalmayan padişah “Bre Hak'tan korkmaz peygamberden utanmaz, şer'a ve padişaha inkiyâd etmez zâlimler” diyerek içeriye girer. Bu olaydan sonra halk saraydan çıkıp asiler yine Atmeydanı'na dönerler.⁷⁶

Padişah sadaret mührünü Recep Paşa'ya verir. Asiler (muhtemelen Recep Paşa'nın kışkırtmasıyla) İlyas Paşa'yı sadrazam yaptırmak istediğini düşündükleri Şeyhülislam Yahya Efendi'nin de idamını isterler ancak daha sonra azliyle iktifa ederler. Onun yerine bu makama Ahizâde Hüseyin Efendi getirilir.⁷⁷ Ayrıca bu arada Sultan Murad'ı rüşvet alınmaması, askeri görevlerin hak etmeyenlere verilmemesi, reyaya ağır vergiler yüklenmemesi konusunda yemin de ettirirler.⁷⁸

Padişah bu olayların Hüsrev Paşa'nın azli ve onun kışkırtması sebebiyle geliştiğini düşündüğü için⁷⁹ Özi muhafızı Murtaza Paşa'ya Diyarbekir beylerbeyliğini vererek Hüsrev Paşa'yı gizlice ortadan kaldırmasını emreder. Murtaza Paşa, Hüsrev Paşa'nın o sırada ikamet ettiği Tokat'a yollanır, hatta Osmaniye kasabasına geldiği zaman ikinci bir fermanla acele etmesi istenir.⁸⁰ Burada

.....

76 Naîmâ, II, 702-703.

77 Naîmâ, II, 703. Kâtip Çelebi, Yahya Efendi'nin fitneyi def etmek amacıyla nasihat yolunu tuttuğu için Recep Paşa'nın telkinleriyle azl edildiğini belirtir (Kâtip Çelebi, s. 825).

78 Kâtip Çelebi, s. 824.

79 Uzunçarşılı, Hüsrev Paşa'nın sadareten azlinden dolayı hüznü olmakla birlikte askeri tahrik gibi bir hareketinin olmadığını Recep Paşa'nın onu amacına ulaşmak için askeri tahrik ettiğini ve böylece Hüsrev Paşa'nın katline sebep olduğunu ifade eder (Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/I, s. 184, not 1). Asiler ilk başta Hüsrev Paşa'nın sadarete geri getirilmesi için ayaklanmışlardı. Fakat Recep Paşa vezarete geçince olayın bir miktar sükun bulması asıl amacın bu olmadığını da düşündürmektedir.

80 Naîmâ, II, 705. Peçevî ve Hasan Bey-zâde, Hüsrev Paşa'nın katli meselesi

padişahın acele etmesinin sebebi Hüsrev Paşa'nın durumdan haberdar edilmesi endişesinden kaynaklanıyor olabilir. Nitekim Recep Paşa'nın Murtaza Paşa Üsküdar'a geçtiği sırada Hüsrev Paşa'ya gizlice Murtaza Paşa'dan gafil olmaması şeklinde mektup göndermesi onun bu düşüncesini doğru çıkarmıştır. Bu emir üzerine Paşa süratle Tokat'a hareket eder. Tokat'a yaklaştığında Hüsrev Paşa'nın adamları bu kadar çok askerle gelmesini şüpheyle karşılarlar ve Hüsrev Paşa'ya giderek durumu bildirirler. Hüsrev Paşa "bize kasdı olmak gerekdir, gâfil olman" diyerek temkinli olmalarını ister. Geliş niyetlerini anlamak için istikbal sadedinde karşılarına çıkarlar ancak Murtaza Paşa'nın öncüleri bunların gelişlerini savaş durumu zannederek mücadeleye başlarlar. Tokat ahalisi de Murtaza Paşa'ya karşı Hüsrev Paşa'yı savunmaya başlarlar. Bu arada Tokat kadısına da Hüsrev Paşa'nın katline dair hatt-ı hümayun gelir. Bundan sonra kale dizdarı da Hüsrev Paşa'nın konağını topa tutar. Konak sarılır ise de Hüsrev Paşa teslim olmayarak maiyyeti savunmaya devam eder. Murtaza Paşa, Hüsrev Paşa'nın kaçmasından korkarak, "başı padişahın malı yağma edenidir" diye nida ettirir. Teslim olacağını bildiren Hüsrev Paşa bir desise ile Murtaza Paşa'yı öldürmek isterse de Murtaza Paşa bunun oyununu anlayarak uyanık davranır kethüdası Zülfikar Paşa'yı hatt-ı şerifle gönderir. Hüsrev Paşa emri görünce "ahir vakitte padişaha asi olacak değiliz" diyerek hükme rıza gösterir. Abdest alıp, namaz kılar, vasiyet, tevbe ve inabetden sonra kethüdaya teslim olur.⁸¹ Kemend ile boğulduktan sonra 19 Şaban 1041- 11 Mart 1632 tarihinde başı İstanbul'a ulaşır.⁸²

Hüsrev Paşa'nın idam edildiği duyulunca İstanbul'da Recep Paşa'nın tahrikiyle (20 Şaban /12 Mart) yeni bir isyan dalgası başlar.⁸³ İsyancılar Hüsrev Paşa'nın ölümüne sebep olduklarını

.....

sıralamasında diğer kaynaklara nazaran farklılık arz ederler. Bunlara göre önce Hüsrev Paşa (Peçevî'ye göre azliyle yetinmeyen düşmanlarının gayretleriyle) katledilir daha sonra Hafız Ahmed Paşa'nın öldürülmesi olayı gerçekleşir (Peçevî, II, 420-421; Hasan Bey-zâde, III, 1034-35).

81 Naîmâ, II, 704-707.

82 Danişmend, III, 353.

83 Solak-zâde'ye göre, Hafız Ahmed Paşa'nın sadrazam olarak ilkbahara kadar

düşündükleri Yeniçeri ağası Hasan Ağa'nın, Defterdar Mustafa Paşa'nın ve padişahın nedimi Musa Çelebi'nin başlarını isterler. Hatta daha da ileri giderek "Şehzâdeler efendimiz oğullarıdır, gayri sana i'timâdımız kalmadı. Nâ-hak yere Hüsrev Paşa'yı öldürdün, şehzâdelere dahi kıyarsın, elbette şehzâdeleri çıkarıp bize göster" derler. Bunun üzerine padişah yukarıda istedikleri adamların nerede olduklarını bilmediğini Musa Çelebi'nin ise bir günahı olmadığını o yüzden vermeyeceğini, bu şekilde hürmetsiz davranmalarının onlara yakışmadığı şeklinde nasihatler etmeye çalışır. Fakat onlar daha da ileri giderek "Bu dediklerimize bize vermezsen sen bize padişahlığa lâzım değilsin" diyerek karşılık verirler. Bu sırada kasten halk arasında padişah şehzadeleri boğdurmuş diye şaya çıkarılır. Bunun üzerine IV. Murad, şehzadeler Bayezid, Süleyman, Kasım ve İbrahim'i saraydan dışarı çıkarmak zorunda kalır. Meydana gelen şehzadeler "bizden ne istiyorsunuz, niçin adımızı dile getiriyorsunuz, yoksa bizi suçlandırıp öldürmek mi istersiniz, Allah'tan korkmayıp padişah hazretlerine karşı tuğyan edersiniz, bizim sizin korumanıza ihtiyacımız yoktur, bizi kendi halimize bırakın" minvalinde sözler söylerler. Fakat isyancılar adeta bunları duymaksızın, padişaha "Ba'de'l-yevm biz sana bu efendileri inanmazız, elbette bunlara zarar etmeyeceğine bize kefil ver derler". Ahizâde Hüseyin Efendi ve Recep Paşa'nın kefil olması üzerine teskin olurlar ve ayak divanı sona erer. Asiler amaçlarından vazgeçmeyerek yukarıda adı geçen üç şahsı aramaya başlarlar. Hasan Halife'yi mehterhanede bulup Atmeydanı'na getirirken yolda öldürürler ve cesedini meydanda bir ağaca asarlar. Yerine Köse Mehmed Ağa yeniçeri ağası olur. Defterdar Mustafa Paşa'yı da Vefa Meydanı tarafında bir evde bulup veziriazam sarayına getirerek orada katlederler onun da cesedini aynı ağaca asarlar. IV. Murad'ın nedimi Musa Çelebi'yi de Recep Paşa'nın

.....

Recep Paşa'nın üstünde bir mevkide bulunması, eskiden de aralarında soğukluk olması sebebiyle de Recep Paşa'ya çok ağır gelmiştir. Bunu hazm edemeyerek Hüsrev Paşa'ya haberler gönderir. Fitneyi tutuşturmak için her iki taraftan kul taifesini tahrik eden mektuplar gönderir. Gizlice İstanbul'a gelen asi liderler ile buluşup, birlik olur. İstanbul'da büyük cemiyetler tertip ederler (Solak-zâde, II, 530-31).

desiseleriyle elde edip katlederler. İsyancılar bunların idamları için ulemadan zorla fetva almayı da ihmal etmezler.⁸⁴

Zorbalar, yaptıkları bu şenaatlerin yanlarına kalmayacağını ve Sultan Murad'ın mutlak surette kendilerinden intikam alacağını düşünerek saltanat değişikliği ile bu badireyi atlatmayı düşünürler. Fakat bu ihtilal teşebbüsü yeniçeri ağası Köse Mehmed Ağa ve zorba başılardan Rum Mehmed'in IV. Murad'ı durumdan haberdar etmeleriyle önlenir. Padişah görünüşte sipahilerin yaptıkları edepsizliklerini affederek onlarla barışır.⁸⁵

Ancak bu süreçte yeniçeriler ve sipahilerin isyan hareketleri diğer askeri zümreler arasında güç gösterisi olarak düşünülür ve onlar da kendi üstlerinden ağalarını katlederek varlıklarını göstermeye çalışırlar. İstanbul tam bir kargaşa ortamına girer.⁸⁶ Bu olaylar sırasında Şaban ayı çıkıp Ramazan girer. Zorbalar geceleri ellerinde türlü hayvanları temsil eden kağıt heykelleri davul-zurna ile oynatıp mahalle mahalle dolaşır, bu garip gösteri için her haneden vergi toplarlar. İstediklerini vermeyenlerin evlerini yakmakla tehdit ederler. Geniş sokaklarda salıncaklar kurarak düğüne davet eder gibi devlet ileri gelenlerini bal mumlarıyla nahıllar gönderirler. Saçı adıyla kumaş, para ve çuka isterler. Bu sırada herkes nahılda bulunan tezkirede yazılan salıncağa istenilen malı göndermek zorunda kalıyordu zira getirmeyenden gidip misliyle zorla alıyorlardı. Naîmâ'ya göre bu kişiler o kadar rezillerdir ki Ramazan'da

.....

84 Kâtip Çelebi, s. 825-26; Peçevî, II, 422-23; Naîmâ, II, 708-712.

85 Naîmâ, II, 712-13; Hammer, IX, 141-42; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/I, 185-86.

86 Askeri gruplar arasında güç gösterisi üst mertebeden birilerinin ölümüne sebep olma şeklinde algılanmaya başlamıştır. Naîmâ'nın zürafâdan birisinden naklettiği şu hadise bu durumu gösterir niteliktedir. Yeniçeri ve sipahın çıkardıkları fesatlar ile kuvvetlenip, devletin ileri gelenlerini katlederek istiklal kazandıklarını cebeciyan zümresinden geçinen isyan ehli görüp "Bre canım biz adam değil miyiz, biz dahi zabitlerimizin hakkından gelip kulluğumuzu isbât etsek ne olur?" diye, birbirini tahrik ederek ocaklarında meşhur bir ağanın hanesine hücum edip kendisini öldürüp malını yağma ederek, cesedini diğer devlet adamlarının asıldığı meydana getirdiklerini belirtir ve bu tarz rezilliklerin eksik olmadığını ifade eder (Naîmâ, II, 712; Hammer, IX, 142-43).

oruç tutmuyorlar, tütün içiyorlar, sokakta oğlana kıza tecavüz ediyorlardı. İstanbul sokakları Ramazan boyunca bu kargaşa ve huzursuzluk içinde geçer. Halk geceleri dışarıya çıkamaz. Evinde de huzur bulamaz. Ramazan bayramı geçtiğinde bir pabuç almaya kadir olmayan kimselerden bazıları topladıkları bu haraçlarla adam ve para sahibi ağalar olarak eski mekânlarına geri dönerler.⁸⁷

Eşkiya reislerinden bazıları da İstanbul'da kalarak padişahın hareketlerini izlemekte, devlet işlerine müdahale etmekte idiler. Recep Paşa dahi bunların müdahalelerinden ve tekliflerinden hayret ve dehşete düşmüş, daha önce tahrik ettiği birkaç yüz fesatçı binleri bulmuştu. Mülazımlıklar yazıldığı zaman bir grup gelip yazılıp, arkasından daha güçlüsü gelip onu iptal ettirerek kendini mülazım yazdırıyordu. Zorbalar devlet bürolarına girip günlük işleri kontrol edecek kadar işi ilerletmişlerdi. Recep Paşa'nın da bir hükmü kalmamıştı, anarşiyi önleyemiyordu.⁸⁸

İki ay boyunca bu askeri ihtilal ve kargaşa payitahtta devam eder, yatıştırılmasına teşebbüs edilemez. Padişah gerek Anadolu gerekse İstanbul'daki karışıklıkların tahrikçisinin Recep Paşa olduğunu tahmin ediyordu. Nedimi Musa Çelebi'nin ölümünde ve diğer olaylarda onun haince iştiraki olduğunu Rum Mehmed ve Köse Mehmed'den öğrenmişti. Recep Paşa, kaptan Canpuladzâde ile Musa Çelebi'nin, Şeyhülislam Hüseyin Efendi ile şehzadelerin hayatı için kefalet etmişti. Hafız Paşa olayında sergilediği tutum da padişahın hafızasında mahfuzdu. Bu hususlardan sonra IV. Murad'ın Recep Paşa'nın fitne başı olduğunda şüphesi kalmadı ve 28 Şevval 1041-18 Mayıs 1632 tarihinde Recep Paşa'yı idam ettirdi. Dışarıda onu bekleyen zorbalar cesediyle karşılaşınca şaşkın bir şekilde ses çıkaramadan dağıldılar. Bu hadiseyle Sultan Murad tarihi karşılaşmanın mecrasını değiştirdi ve artık olaylar onun lehine gelişmeye başladı. Recep Paşa yerine sadrazamlık makamına Tabanıyassı Mehmed Paşa getirilip zorbaların hakkından gelmesi emredildi.⁸⁹

.....

87 Peçevî, II, 425; Naîmâ, II, 713-14.

88 Kâtip Çelebi, s. 826; Naîmâ, II, 715; İnalçık, *Devlet-i Âliyye*, II, 210.

89 Naîmâ, II, 716-17; Hammer, IX, 143-44; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/I,

Recep Paşa'nın katli zorbalara korku salan ilk hadise sayılır. Bununla birlikte Zilkade ayının yirmisinde (8 Haziran 1632) asiler bir tecrübeye daha kalkışarak istedikleri mülazemet hizmetlerini yazıp veziriazama verirler. Padişah kendi el yazısıyla (hatt-ı hümayûn) bu hizmete son verdiğini bildirir. Fermanı alan sipahiler, Atmeydanı'nda toplanırlar. Bunların tekrar toplandıklarını haber alınca, Sultan Murad Sinan Paşa Köşkünde ayak divanı ferman edip, devlet erkanını, ulemanın önde gelenlerini, peygamber soyundan gelen nakibü'l-eşrâfi, yeniçeri ocak ağalarını, zabitleri ve bölük ağalarını toplantıya çağırır. Padişah bu meşveret meclisiyle isyancı sipahilere karşı, din ve devlet temsilcilerini, yeniçerileri yanına almış bulunmaktadır. Bu sırada sipahilerden de temsilci istenir onlar da toplantıya bölük eskilerinden mümessil gönderirler. Böylece Sinan Paşa Köşkü Mukarreratı olarak tarihe geçen senedin tezahürü gerçekleşir. Padişah burada her gruba nasihat yollu yaptıkları zulümleri, sebep oldukları fitneleri zikreder sonrasında da bundan sonra bu şekilde hareketlerde bulunmayacaklarına ve içlerinde olan asileri teslim edeceklerine dair yemin ettirir. Yemin kağıdı kadılar önünde imzalanır.⁹⁰ Böylece IV. Murad uzun süre ardı arkası kesilmeyen isyan hareketlerine

.....

s. 186-87; İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye*, II, 210-11. Dönemin kaynaklarında taraf olduğu siyasi hizbe göre Hüsrev Paşa ve Hafız Ahmed Paşa hakkında olumlu ifadeler olmasına rağmen Recep Paşa genel olarak kışkırtıcı, asilerle işbirlikçi, makam hırsı ile dolu bir şahsiyet olarak nitelenir. Recep Paşa'nın Gürcü Mehmed Paşa olayından sonra kaymakamlık Hafız Ahmed Paşa'nın katlinden sonra da sadrazamlık makamını elde etmesi isyanların sorumlusu olarak onu bir numaralı zanlı durumuna düşürmektedir. Ancak yine de olayların tek sorumlusunun Recep Paşa olduğu da iddia edilemez. Zira okuduğumuz kaynakların yazarlarının Recep Paşa aleyhinde olmaları ihtimali de bulunmaktadır.

90 Bu konuda yapılan karşılıklı konuşmalar, padişahın ibret dolu nasihatleri ve imzalanan hükmün sureti için bkz. Kâtip Çelebi, s. 827-31; Peçevî, II, 427-430; Naîmâ, II, 717-23. İnalçık, padişah ile kullar arasında dinsel yeminle onaylanmış bu yazılı anlaşmayı Osmanlı tarihinde sonraları görülen sened-i ittifak hatta anayasa hareketlerinin bir başlangıcı sayılabileceğini ifade eder (İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye*, II, 212). Barkey ise bu olayı "merkezi hâkimiyeti güçlendirme konusunda Kanuni döneminden beri atılmış en önemli adım" olarak değerlendirir (Barkey, s. 91).

son verir. Burada padişahın öncelikle yeniçerileri ve ulema sınıfını yanına çektiği, bunlara karşı yalnız kalan sipahilerin de ister istemez teslim olmak zorunda kaldığı görülmektedir.

Hüsrev Paşa Hadisesi'ni (dönemin şartlarıyla değerlendirildiğinde) diğer olaylar gibi makul bir sebebe dayandırmak muhtemel gözükmemektedir. Zira burada isyana sebep Hüsrev Paşa'nın sadareten alınmasıdır, amaç onun tekrar sadarete çıkarılmasıdır. Teamüle göre kul taifesi bir kişinin azlini bahane ederek isyan hareketine girişemez. Bu olay Osmanlı tarihinde kulun padişahın atamasını beğenmeyerek isyan ettiği öncül hadiselerdendir⁹¹. Yani artık Osmanlı askeri bir sadrazamın azli hususuna dahi müdahale etmek istemekte (gerek yazı gerek isyan yoluyla) vesiyasi hayatın en önemli unsurlarından birisi olarak varlığını hissettirmektedir. Bu olayın gelişimi Hüsrev Paşa'nın isyan eden güruhla olduğu kadar asker taifesi arasında kazandığı imajıyla da bağlantılıdır. Zira kaynakların genelinde belirtildiği gibi "kulun gönlüne girmiştir". Bunun sebepleri de dönemin kaynaklarında farklı şekillerde yansıtılmaktadır. Hüsrev Paşa taraftarı olduğu anlaşılan Peçevi'ye göre o düşmanlarının gayretleriyle azledilmiş başarılı bir komutandır. Solak-zâde ise onun İran'ın tamamını alabileceği şeklinde yorumda bulunur. Hüsrev Paşa'yı alabildiğine eleştiren ise Naîmâ'dır. Dönemin yazarlarının görüşüne göre olumlu ve olumsuz yönleri ortaya dökülen Hüsrev Paşa hakkında göz ardı edilmemesi gereken bir husus, yeniçerilerin baş düşmanı olan Abaza Paşa'yı ele geçirmesidir. Bununla birlikte dönemin ekonomik zorluğuna rağmen gerekli mühimmat sağlanmış, fakat Bağdat seferinde herhangi bir başarı elde edememiştir. Zaten görevden alınmasının temel sebebinin de bu olduğu anlaşılmaktadır. Hafız Ahmed Paşa'nın katlinden sonra Recep Paşa'nın sadarete getirilmesi ile isyancı güruhun sesini kesmesi yegane amaçlarının

.....

91 Koçi Bey'e göre sipahi taifesi III. Murad ve III. Mehmed döneminden itibaren itaatten çıkıp devlet vükelasıyla işbirliği yaparak devlet idaresinde istediklerini makamından aldirmaya başlarlar. Yazar askerin padişah ile veziriazam arasına girerek onun azline sebep olmaya başlamasını yani politik mevzularda müdahale etme teşebbüsünü 1574 tarihine dayandırır (*Koçi Bey Risalesi*, s. 16-17).

Hüsrev Paşa'yı tekrar sadarete getirmek olmadığını düşündürüyor. Zira Recep Paşa da isteklerini olumlu karşılayan bir kişiliktir ve onlarla birlik olmuştur. Bu husus isyancıların daha çok menfaatlerini gözettiklerini ve çıkarlarını devam ettirecek kişilerle birlik olmaktan kaçınmadıklarını akla getiriyor⁹².

Netice itibariyle 29 Rabiülevvel 1041/25 Ekim 1631 tarihinde Hüsrev Paşa'nın azliyle başlayan bu isyan dalgası değişik sebeplerle yenilenerak 20 Zilkade 1041/8 Haziran 1632 tarihine kadar yaklaşık dokuz ay İstanbul'da kargaşa ve huzursuzluk ortamının oluşmasına sebep olmuştur. Nihayet yukarıda bahsedilen anlaşma ile otorite tekrar sağlanır. Bu olay sonucunda idareyi ele geçiren padişah bundan sonra İstanbul'da isyancıları temizleme hareketine başlar ve siyasi otoriteyi sağlamlaştırır.

Sonuç ve Değerlendirme

1623-1632 yılları arasında İstanbul'da meydana gelen isyan hareketleri, genellikle kişiler ya da gruplar arasındaki siyasi rekabetin tezahürü olarak düşünülebilir. İsyanların, genel olarak padişahın küçük yaşta olmasından doğan iktidardaki boşluğu kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak isteyen kişi veya grupların siyasî amaçlarından kaynaklandığı söylenebilir. Olayların arka planında kışkırtıcı birilerinin rol aldığı ve elebaşılardan bazılarının yanına alarak isyan hareketini tertiplelediği görülmektedir. Dolayısıyla devlet adamlarının makam kavgasında özellikle memnuniyetsiz isyancı askerleri ya da önde gelen zorbabaşılıları taraftar yaparak isyan hareketlerine zemin hazırladıkları ifade edilebilir. Perdenin arkasındaki kişiler değişmekle birlikte olaylar benzer şekilde cereyan etmektedir. İhtilallerde sipahi ve yeniçeriler ittifak ettikleri

.....

⁹² Metin Kunt, Enderunluların on yedinci yüzyılda elde ettikleri avantajları kendi durumlarını güçlendirmek için sultana karşı kullanmaktan dahi çekinmediklerini belirtir (İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyaletle 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul 1978, s. 123). Bu konuda IV. Murad dönemi için devlet adamlarının siyasi otoritelerini sağlamlaştırmak ve istedikleri makamı elde etmek adına padişaha karşı isyancıları kullandıkları ifade edilebilir.

takdirde onlara alternatif bir güç olmadığı için istediklerini elde etmişlerdir. Nitekim IV. Murad, Hüsrev Paşa hadisesinden sonra ancak yeniçerilerin desteğini alarak sipahileri alt edebilmiştir.

Merkezden uzakta gelişen bazı olumsuz hadiseler de (Bağdat muhasarası, Abaza Mehmed Paşa olayının bastırılmasında görülen başarısızlıklar gibi) isyan hareketlerinin gelişmesinde etkili olmuştur. Zira tahrikçiler bu olumsuzlukları kullanarak daha kolay kendilerine taraftar bulmuşlardır.

Yeteneksiz devlet adamları, bunlar arasındaki iktidar mücadelesi, askeri taifeler arasında isyanın ve adam öldürmenin gücün gösterisi olarak düşünülmesi, komplo için yazılan mektuplar, askerin her an yok edilme telaşı, padişahın tahttan indirilme ve Sultan Osman örneğiyle tehdit edilerek korkutulması, padişahın dayanabileceği iktidar sahibi devlet adamları ve askerî kuvvetten yoksun olması, bütün bunlara ek olarak ekonomik sıkıntılar isyanların temel sebepleri olarak düşünülebilir.

Diğer taraftan isyanı tetikleyen bir takım haklı sebepler de sıralanabilir. Mesela, cülus meselesi ekonomik sıkıntı, Abdülkerim Efendi hadisesi onun haris kişiliği ve askeri fakir bırakması, Bayram Ağa olayı teamüle muhalif yeniçeri ağası atanması, Gürcü Mehmed Paşa meselesi Bağdat'ta askeri maddi-manevi yardımdan mahrum bırakması, paranın değerini düşürmesi, yeniçerileri ortadan kaldırmaya teşebbüs etmesi gibi sebeplere dayandırılabilir. Bununla birlikte bu olayların her birisinin (Abdülkerim Efendi hadisesi hariç) arkasında kıskırtan birileri yer almaktadır. Bu durum hadiseleri sadece haklı sebeplere dayandırmayı zorlaştıran bir husustur. Muhtemelen arkalarında (sadrözama kadar varan) güçlü tahrikçiler olmasaydı bu ihtilaller de gerçekleşmeyebilirdi.

Yukarıda sıralanan vakalarda ihtilalcilerin kolayca sözleşip grup oluşturabildiği, özellikle Hüsrev Paşa hadisesinde açık olarak görülmüştür. Fakat bu hizipler gizli veya açık uzun ömürlü bir örgüt yapılanması şeklinde değil, menfaat icabı toplanan kısa süreli ittifaklardır. Nitekim son hadise haricinde istedikleri yerine getirildikten sonra dağılmışlardır. Ayrıca menfaat icabı bu gruplardan ayrılmalar da söz konusudur ki Rum Mehmed buna

örnek olabilir. İsyancılar genellikle zorbalara istediği şekilde sona ermiştir. Muhtemelen bu durumun en önemli sebebi padişahın ve diğer devlet adamlarının bunlara karşı kullanabilecekleri askeri güçten mahrum olmalarıdır. Merkez, isyan edenlere şiddetle karşılık vermekten ziyade onlarla anlaşma yolunu kullanmıştır.

Halkın bu isyanlardaki rolüne gelince, kaynaklarda bunlara dair değerlendirme yapabilecek derecede geniş malumat bulunmamaktadır. Olayların daha çok askeri çevre içerisinde ve saray merkezli cereyan etmesi, halkın bu olaylarda anlatıma konu olmamasının sebebi olarak düşünülebilir. Yukarıda bahsedilen ilk üç hadise diğerlerine nazaran küçük çaptadır. Ancak Hüsrev Paşa'nın azliyle gelişen olayların, özellikle asiler tarafından Ramazan boyunca düzenlenen eğlence alaylarının, İstanbul halkını da rahatsız eder hâle geldiğini Naîmâ'nın ifadelerinden anlamaktayız. Ulemanın da özellikle şeyhülislamın fetva makamı olarak olayların meşru zemine oturtulmasında başvuru merkezinde olduğu görülmektedir. Fakat ulema sınıfı yeniçeri ya da sipahiler gibi organize değil daha çok üst mertebedeki şahısların siyasi rekabet arenasında varlığı şeklinde görülmektedir. Bu da daha çok tarafların yaptıkları işleri meşru zemine dayandırma çabasının sonucu olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak bu dönemde gerçekleşen isyan hareketleri gizli ya da açık uzun bir örgüt yapılanması ve hiyerarşisi içinde ortaya çıkmamıştır ve klasik Osmanlı yönetim sistemine karşı değildir. Hizipler hoşlanmadıkları ya da menfaatleri uyuşmayan üst düzey devlet görevlilerinin azledilmesi, idam edilmesi şeklinde taleplerle bir araya gelmektedir. Perdenin arkasında ise ihtiras, makam, nüfuz ve imtiyaz gibi arzularına kapılan muhalif devlet adamlarının kıskırtmaları kilit rolü oynamaktadır. Bazı memnuniyetsizlikleri tahrik edilen yeniçeri ve sipahi olaylarda aslında taşeron gibi kullanılmaktadır. İsyan için gerekli şartların oluştuğuna inanıldığı zaman muhalif kadro elebaşılarını harekete geçirerek kalabalık askeri hizipleri isyana sürüklemiştir. Ancak muhaliflerin makam ve nüfuz sevdasıyla destekledikleri bu dalgalar zamanla onları da içine almış ve boğmuştur. Çünkü son demde serseri mayın misali ihtilalcilerin önüne geçilmez hareketleri ve devlet işlerine

müdahale etmeye başlamaları veziriazam dâhil asıl görevlileri işlerini yapamaz hâle getirmiştir. İstanbul'da toplanan değişik menfaat grupları zamanla birbiriyle çatışır duruma gelmiştir. Dolayısıyla gün geçtikçe daha da kötüye giden bu kargaşa ortamından gerek asker gerekse halk iyice rahatsız olmaya başlamıştır. Bu sebeple, güvenebileceği devlet adamlarını yanına aldıktan sonra IV. Murad'ın eski muhteşem disiplinli günlerine dönmek isteyen yeniçeriyi yanına çekmesi zor olmamıştır. İlk başta direnseler de yalnız kalan sipahiler de sonunda padişahla anlaşmak zorunda kalmışlardır. Böylece IV. Murad döneminde, isyanlarda etkili olan asker, muhalif devlet adamları ve ulemadan oluşan gruplar etki altına alınmış ve merkezi otorite tekrar sağlanmıştır.